

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему:

«Генеалогічні дослідження у закладах загальної середньої освіти: теоретичний і методичний аспекти»

Студентки 4 курсу, групи СОІ-41
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (історія)»

Сеничак Христини Русланівни

Керівник: кандидат історичних
наук, доцент

Єгрешій Олег Ігорович

Рецензент: кандидат історичних
наук, доцент

Королько Андрій Зіновійович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
Розділ 1 Становлення та розвиток генеалогії в історичній ретроспективі.....	8
Розділ 2. Методика генеалогічного пошуку та джерела до реконструкції родоводу.....	26
Розділ 3. Методичні рекомендації для написання генеалогічних досліджень у закладах загальної середньої освіти.....	40
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	70

Вступ

Актуальність теми. Генеалогія, як напрям історичних досліджень нині доволі популярний, бо все частіше нащадки намагаються документально пізнавати свої витоки, звертаються до історіографічної продукції та, що важливо, до архівних першоджерел. Прикметно, що генеалогічні дослідження вирізняються від традиційних наукових розвідок не лише ширшим колом читачів, а й можливостями увести до громадського та наукового обігу доволі нестандартний вид першоджерел – фотодокументи, перевагами якого порівняно нечасто користуються науковці. Характерно, що фотоматеріали також мають дуже пізнавальну природу і доволі представницький контент.

Важливо, що генеалогічні дослідження поступово «торують собі дорогу» до середніх навчальних закладів – шкіл та ліцеїв. Учителі гуманітарного і суспільствознавчого циклу усе частіше підтримують ініціативу кращих учнів (ліцеїстів) писати власний родовід. Позитивно, що генеалогічні розвідки дають можливість молодим людям побачити пощоденний світ своїх предків, пролити світло на їх громадські обов'язки, професію, зацікавлення, дозвілля, тяжіння тощо. До того ж, фотодокументи мають здатність не лише «оживляти» окремі сторінки життя історичних людей, а й відтворювати давно забуті фрагменти свого спілкування з рідними, які відійшли у вічність. Разом із тим, і наставникам і учням помітно бракує методичних рекомендацій щодо написання родоводів.

Додамо, що нині ми бачимо помітні зміни в освіті, що проявляються, зокрема, у концепції НУШ (Нової української школи), реалізації нових напрямків проведення сучасного й актуального освітнього процесу. Компетентнісний підхід – це напрям у навчально-виховному процесі, що спрямований на розвиток, як загальних, так і компетентностей з певного предмету учнів Нової української школи. Внаслідок цього йде формування головної життєвої компетентності, що допоможе пристосуватись особистості до нових життєвих реалій та реалізації свого потенціалу.

Об'єктом дипломної роботи виступають теоретичні і методичні аспекти генеалогічних досліджень у закладах загальної середньої освіти.

Предметом дослідження є, передусім, становлення та розвиток генеалогії в історичній ретроспективі; методика генеалогічного пошуку та джерела до реконструкції родоводу а також методичні рекомендації для написання генеалогічних досліджень у закладах загальної середньої освіти.

Мета бакалаврської роботи полягає у розкритті теоретичних (для цього здійснюється предметний екскурс в історичну ретроспективу) та методичних аспектів написання генеалогічних досліджень у закладах загальної середньої освіти.

Для цього поставлено вирішити наступні **завдання**:

- охарактеризувати розвиток генеалогії в історичній ретроспективі;
- розкрити становлення вітчизняного родознавства;
- навести джерела до реконструкції родоводів;
- надати методичні рекомендації для написання генеалогічних досліджень у закладах загальної середньої освіти.

У силу її методологічних особливостей, кваліфікаційна робота не має виражених **хронологічних рамок та географічних меж**.

Аналіз джерел та історіографії. У контексті розкриття питання виділимо передусім праці відомого вітчизняного дослідника проблем генеалогії, просопографії та некрополістики Валерія Томазова: «Родовід. Науково-методичний посібник» та «Родовід. Як знайти своє коріння?», яка вийшла друком у 2020 р. Це була рубіжна книга при написанні нашої бакалаврської праці. У ній поміщено історію генеалогії у Європі, історичні віхи вітчизняного родознавства, а також, що важливо для нас – методику генеалогічного пошуку та способи фіксації генеалогічного матеріалу. В.Томазов включив до книги також цікавий матеріал про види споріднення та інформацію про відомі роди України. Книга щедро ілюстрована, до неї включено родовідні дерева, низку фотографій, записів (фотокопій) з архівів тощо [45].

Варто також звернути увагу на його статтю «Роль речових та візуальних джерел у генеалогічному дослідженні». Ця стаття вийшла друком як матеріали конференції «Спеціальні історичні дисципліни в контексті «речового» та «візуального» поворотів європейської гуманітаристики», що відбулася у Києві, 4 жовтня 2019 р. Увагу привернув авторський акцент на чіткому розрізненні (диференціації) речових і візуальних першоджерел [46].

Важливе значення для напрацювання положень роботи мав також збірник наукових праць «Генеалогія», упорядником якого виступив якраз Валерій Томазов. Чимало статей, які увійшли до збірника лягли в основу нашої бакалавської роботи. Дослідниця Л. Белоусова вивчала генеалогічні дослідження в державному архіві Одеської області, пробувала означити перспективи цих розвідок [9]. Російський історик О. Богінський у своїй роботі, присвяченій фондам державних архівів Росії подав окрему інформацію про методику збору даних щодо радянських офіцерів і солдат; змістив деякі рекомендації сайтів для подальшого опрацювання [10, с. 27–34, 31].

Історик О.Груша помістив пізнавальні дані про усні джерела, які спроможні відтворювати відомі і маловідомі роди у Великому князівстві Литовському. Напрацювання цього автора цінні, бо про середньовіччя збереглося не так багато даних. О.Груша говорить про історичну пам'ять, віділяє увагу відомим боярським родам, шляхті [17, с.42–48].

Генеалог Юрій Легун у своїй статті «Генеалогічні матеріали у фондах Державного архіву Вінницької області та форми роботи з ними» звертає увагу на дворянський стан та надає окремі методичні поради щодо вивчення цього стану [28, с.55]. Вітчизняна дослідниця родоводів Ірина Ворончук вивчає актові книги гродських і земських судів як джерела генеалогічних досліджень. Її предмет вивчення – складнощі та пастки практичних процедур та проблема ідентифікації особи (що можна генеалогові, а що ні?) [11].

Більш побіжно ми використовували статті Дмитра Кобринського [22], Миколи Михайліченка [33] та Світлани Потапенко [35]. Перший спеціалізується на історії роду Кобринських з Черкащини [22, с. 151–156],

другий вивчав дворянські родовідні книги як джерело з історії козацько-старшинських родів Слобожанщини [33, с. 175–180]. Об'єкт наукової уваги С.Потапенко подібний як і в Михайліченка, однак вона вивчала списки та відомості 1757–1767 рр. як джерело до генеалогії козацької старшини слобідських полків [35, с. 181–193].

Окремі напрацювання Анастасії Скепян [37], дрогобицького історика-генеолога Ігоря Смутка [39, 40, 41], Василя Ульяновського [48] і О.Однороженка стосуються пізнього середньовіччя і ранньомодерної доби. А.Скепян вивчала рід князів Олельковичів-Слуцьких. І.Смуток досліджував формування родів руської шляхти Перемишльської землі впродовж XV–XVIII ст. [40, 41]. Цій темі він присвятив докторську дисертацію, яку ми також мали можливість частково опрацювати. В. Ульяновський спеціалізувався на дослідженні генеалогії княжого роду Острозьких [48, с. 303–336]. Предметом наукового інтересу О.Однороженка є руські родові герби XIV–XVI ст. як генеалогічне джерело [34, с. 395–426].

Позитивно, що генеалогічні пошуки проводяться також в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Варто виділити ряд праць доцента Олега Єгрешія: науково-популярну роботу «Сірецькі-Яримовичі» [21, с. 303–336] та наукову статтю «Методика генеалогічного пошуку у закладах загальної середньої освіти» [20]. У першій праці автор розкрив життєдіяльність предків і нащадків цієї маловідомої галицькоукраїнської родини. Вперше поміщено чимало цінних фотографій та документів, статистичної інформації. Друга стаття О.Єгрешія виявилася дуже корисною для нас, бо має суто науковий характер і містить багато методичних порад. Чимало авторського матеріалу використано нами при підготовці третього (методичного) розділу бакалаврської роботи. У схожому ключі написана також стаття переяславського автора Олександра Целуйка [50, с. 61–68].

Книги генеалогічного характеру О.Галюк-Мельник, М. Левицького, С.Левицького, Л. і В. Тарнавських хоча і не мають наукового характеру,

виявилися для нас цінними у пізнавальному сенсі, бо розкривають історію своїх родів. Задля уяви історичного тла, кращого пізнання історії своїх населених пунктів нам стали у пригоді праці краєзнавчого характеру – авторів Грабовецького В. і Бабія В. «Історія села Росільни: історичні нариси, спогади, публіцистика» [16] та І.Любчика «Через роки і долі. (Нарис історії села Липівка)» [31].

Особливу увагу ми вділили публіцистичним статтям, які надавали важливі методичні поради щодо написання родоводів, скеровували на різноманітні генеалогічні сайти [13, 14, 23, 30].

Серед неопублікованих джерел варто виділити низку архівних справ Державного архіву Івано-Франківської області (зокрема фонду 504). Там знаходяться метрики кліру греко-католицького духовництва австрійської і польської доби. Інформація доволі представницька і конкретна (точна інформація про народження, дата рукоположення на священника, статистика про місця перебування на посадах сотрудників, парохів) [5, 6]. Звісно, що про світських осіб там матеріалу дуже мало.

Серед опублікованих документів вартує виокремити статистичні довідники відомого священника, історика і митця Дмитра Блажейовського «Історичний Шематизм Львівської Архієпархії (1832–1944)» та «Історичний шематизм Станиславівської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1885–1938)». Ці книги також містять багатий статистичний матеріал про духовництво, а про вірян матеріалів обмаль [7, 8].

Варто згадати також про окремі книги методичного характеру – посібник

«Актуальні питання компетентісно орієнтовної методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї» [56] та «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи» [57].

Методологічну основу дипломної роботи складають принципи і методи наукового пізнання. При розкритті проблематики автором дипломної роботи використано історичний, логічний, порівняльний, системно-структурний

методи, а також методологічні принципи історизму, всебічності, об'єктивності та науковості.

Наукова новизна роботи в тому, що авторка намагалася розвинути низку актуальних тем, зокрема, розкрити динаміку розвитку генеалогії в історичній ретроспективі; акцентувати на методиці генеалогічного пошуку а також сформулювати найголовніші методичні рекомендації для написання учнями/ліцеїстами генеалогічних досліджень у закладах загальної середньої освіти.

Практичне значення дипломної роботи полягає у тому, що опрацьований і систематизований матеріал можна використовувати при підготовці семінарських занять, виступів, наукових публікацій і конференцій.

Структуру дипломної роботи складають: вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел (усього 59 позицій).

РОЗДІЛ 1 СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГЕНЕАЛОГІЇ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Слово генеалогія із давньогрецької мови перекладається як (*рід, народження і слово, наука*). А усталене сприйняття терміну розуміється як спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження родів та окремих осіб. Утім, генеалогія має також і дещо інше, вужче значення – (родовід, своєрідний перелік представників якогось покоління). Можемо твердити, що нині цей термін використовується дослідниками в обох значеннях. Нерідко у вітчизняній історіографії вживається також інший термін – родознавство, який застосовувався і у працях діаспорних істориків першої половини ХХ ст. [14].

Цікаво, що перші генеалогічні відомості містилися ще в етногенетичних міфах, легендах, епосах, які зародилися ще в первісному суспільстві і не мали, звісно, нічого спільного з історичними дослідженнями. Становлення станового ієрархічного суспільства сприяло й розвитку практичної (прикладної) генеалогії, яка скоріш за все була покликана обґрунтовувати і мотивувати права вищих соціальних прошарків на владу та їхні привілеї. Біблійні легенди а також давньогрецькі і давньоримські міфи, перекази Вавилону, Шумеру насичені генеалогічним фактажем. Наявні сюжети із генеалогії також у відомих істориків – Геродота, Тацита та деяких інших [47, с.6].

Помітного розвитку генеалогія набула вірогідно вже у середньовіччі. Мотивувати такий інтерес можна тим, що шляхетні роди шукали походження свого прізвища з метою підтвердження свого статусу. У ту пору лише починають складатися родовідні книги. Разом із тим, у середні віки праці мали відверто заідеологізований характер – часто возвеличувалися князі, окремі боярські роди. У «медієвістичних» хроніках, літописах та генеалогічних деревах походження представників влади неправдиво виводилося від видатних осіб минулого (навіть Олександра Македонського, Карла Великого, навіть Геракла чи Юпітера) [47, с.6].

Ці знахідки мали би підтверджувати велич цих діячів. Можемо твердити, що у середньовіччі існували відповідні державні інституції, які не лише збирали та вивчали генеалогічний матеріал, а й були покликані перевіряти родословну «вінценосних» осіб. Імовірно, що у більшості країн Європи процес державного нагляду за складанням родоводів був започаткований лише у XVI ст. У Франції, 1595 р. було засновано посаду генеалога. У 1625 р. створено спеціальну інституцію – «Суд про герби Франції». Симптоматично, що до середини XVII ст. лише державні особи мали право складати генеалогічні документи. У другій половині XVII – XVIII ст. на арену вийшли незалежні дослідники родоводів вищих династій та деяких дворян. Помітну роль у розвитку генеалогії Європи зазначених століть відіграли: А.Дюшан, П.Ансельм, О.Озьє та ін. Варто виділити розвідки французького історика А.Дюшана, який у своїх дослідженнях спирався на архівні матеріали. Саме він одним із перших вивчав біографії різних аристократичних родів: Шатіньонів, Монмарассі, Бетюнів та ін. По суті, саме А.Дюшан вважається засновником французької генеалогічної школи. Слід також виокремити історика П.Ансельма, який у 1674 р. написав фундаментальну роботу з генеалогії аристократичних королівських династій Європи. Ця робота до сих пір є авторитетним довідником для дослідників історичних родів [47, с.7].

Згаданий нами вище П.Озьє уважався, свого роду, практичним генеалогом. Він і його нащадки впродовж більш як двісті років обіймали керівні посади при судових інстанціях Франції. П.Озьє дуже доскіпливо аналізував родоводи французьких шляхтичів, водночас скептично сприймав різноманітні міфи та легенди. Напрацювання П.Озьє відбилося, врешті, у появі 150 томів досліджень про аристократичні родини Франції, більшість з яких зберігається нині у Національній бібліотеці у Парижі [46, с.17].

У Великобританії вивчення життєдіяльності місцевої аристократії а також держане її утвердження було започатковане за правління Генріха VII Тюдора (1457–1509). У 1520-х рр. за наказом короля було створено спеціальну «Книгу відвідувань герольдів», у якій фіксувалися результати перевірки

родинних документів. Незважаючи на те, що нерідко розписи опиралися на легенди, родинні міфи, зазначеним записам герольдів надавалася юридична сила. Робота із оформлення родоводів була закінчена лише за Карла II Стюарта (1630–1685). Можна говорити, що у британському родознавстві приватна ініціатива творення родоводів була більшою, а укладаннями родинних гілок нерідко займалися антиквари. Вірогідно, що це були найбільш досвідчені особи в королівстві, які збирали печатки, рукописи, книги та інші цінні старовинні речі. Дуже часто творення родоводів було справою «на замовлення». Серед творців родинних дерев слід виокремити В.Дагдейла (жив у середині – другій половині XVII ст.), який підготував двотомне видання, що було присвячене баронським родам Великої Британії [47, с.8].

Німецька родослівна започаткована у XVII ст. і на думку багатьох аналітиків саме німецькі генеалоги стояли біля витоків методики досліджень. Можна виділити таких німецьких родознавців як Н.Ріттерсгаузен і Я.Імгоф, які були авторами фундаментальних праць на латинській мові з генеалогії «вінценосних» осіб. Але все ж найпліднішим німецьким генеалогом був Ф.Шпенер, який змальовував портрети найвищих європейських очільників. Його дослідження відзначалися широкою джерельною базою та глибоким аналізом.

Іншою була ситуація у Польщі. Там творення родоводів знаходилося у руках приватних структур, а не результатом діяльності урядових інституцій. Крім того, особливістю польської генеалогічної школи було те, що поляки були дуже тісно пов'язаними з геральдикою. Найвідомішими особами польської генеалогії XVI – XVIII ст. були К.Несецький, Ш.Окольський та Б.Папроцький. Одним із перших знакових польських генеалогів по праву вважається Б.Папроцький. Його твори – переважно гербовники, якими славилася польська земля. Варто виділити наступні його праці: «Панство, чи герби славнозвісних родів воеводства руського і подільського», виданий 1575 р. та «Гніздо чесноти», виданий у 1578 р. Гербовник «Герби лицарства польського» побачив світ 1584 р. у Кракові. Щоправда, Б.Папроцький

неодноразово піддавався критиці знавців генеалогії. Його звинувачували у непошануванні польських родознавчих традицій, надмірній захопленості панегіричністю під час трактування деяких гербів та родоводів. Крім того, йому закидали неправдиве потрактування деяких джерел, перекручування джерел, а також їхній фальсифікації. Хоча доробок Б.Папроцького напрочуд великий [47, с.8].

Варто виділити також Ш.Окольського, який також відіграв помітну роль у розвитку польської генеалогії. Він був автором гербовника «Опис Польщі», який містив велику частину інформації, що з одного боку представляє відповідну історичну цінність, але з іншого не має, власне, наукової цінності. Твір, до слова, написаний латинською мовою, був розповсюджений за межами Польщі [17].

Можемо підсумувати, що впродовж XVII ст. у окремих країнах Європи намітився особливий стрибок у розвитку генеалогічних досліджень, тривало становлення методології, розширення корпусу відповідних першоджерел [31, с.57].

У другій половині XVIII ст. з'являється в дійсності знакова постать польської генеалогії – К.Несецький, який видав чотиритомну працю «Корона Польська», що появилася друком у 1839–1845 рр під назвою «Гербовник Польський». Аналітики вважають, що серед досягнень вченого – виражений критичний аналіз переказів, які розкривають життєдіяльність польської шляхти. Крім того, було вагомо опрацьовано родові архіви. Водночас, спеціалісти відзначають певну тенденційність його праць, адже сам К.Несецький був єзуїтом та ревним католиком. Можна говорити, що з кінця XVII ст. в Західній Європі генеалогія формується вже як окрема наукова дисципліна, що варто пояснити розвитком капіталістичних відносин, «лаїцизацією» (світськістю) освіти, науки тощо.

Можна судити, що у XVIII ст. у Європі зароджується генеалогічна наука. 1706 р. було відкрито кафедру геральдики та генеалогії в Берлінському університеті; а в 1721 р. у Йенському. Читаються нормативні курси у

Геттінгенському університеті, виходять друком підручники з генеалогії (1788 р. вийшов друком підручник Й.Х.Гаттерера). Варто підсумувати, що роботи німецьких генеалогів суттєво вплинули на становлення дисципліни як науки, визначили її місце серед допоміжних історичних дисциплін, суттєво доповнили термінологічні засади [31, с.57].

Констатуємо, що з кінця XVIII ст. у генеалогії як уже науковій дисципліні, кристалізується дві течії. Перший можна назвати енциклопедичним (довідковим). Другий – суверенний, який утверджував генеалогію як повноцінну наукову дисципліну. Разом із тим, становлення теоретичної генеалогії аж ніяк не впливає на розвиток практичного її значення [37; 41, с.65].

Можна говорити, що наприкінці XVIII – на початку XX ст. було відкрито нові перспективи для родознавства. У той час практично у всіх країнах Європи з'явилася велика кількість енциклопедичних довідників з генеалогії різних династій а також шляхетських родів. Наприклад, 1763 р. вийшов друком перший випуск оригінального генеалогічного видання – «Готський генеалогічний придворний календар», де були наявні доволі широкі відомості про аристократів тогочасної епохи. Про якість і практичне застосування говорить той факт, що ця книга була перекладена і на французьку мову («Готський альманах»). Згодом, видавництво почало ширити зібрані дані про дворянські роди, а також графські і баронські. Словом, авторитет видання був дуже високим, довідники виходили друком протягом майже 200 років. Припинився друк лише у час Другої світової війни (1942 р.) через важке соціально-економічне становище Німеччини, мілітаризацію економіки країни. Із приходом радянських військ легендарне видавництво було ліквідоване взагалі [47, с.12].

У XIX – на початку XX ст. у багатьох європейських країнах виникли генеалогічні часописи й товариства, що дало подальший поштовх розвитку генеалогії [9; 10; 52].

У XIX ст. відбулося своєрідна демократизація генеалогії як науки. Генеалогія починає сприйматися уже не лише така дисципліна, що обслуговує інтереси верхів суспільства, а водночас починають з'являтися праці, які описуватимуть життя різних соціальних прошарків. Ця тенденція світової генеалогії буде визначати обличчя цієї дисципліни і впродовж XX століття [9, с. 10].

По суті новим етапом, розвитку генеалогії як науки стала діяльність німецького дослідника О.Лоренса. Варто, передусім, відзначити його працю «Підручник загальної наукової генеалогії» (1898 р.), яка побачила світ у Берліні. Ця робота, по суті, вперше поставила «на порядок денний» питання про генеалогію як окрему наукову галузь. У цьому ключі хочеться також згадати доробки австрійського вченого – О.Форст-Батталі, генеалогічні напрацювання якого справили визначальний вплив на подальший розвиток дисципліни. Стиль автора був у чомусь публіцистичний, але це аж ніяк не можна заносити авторові до пасиву, бо такий підхід лише популяризував генеалогію, робив її придатнішою для ширшого кола людей. Крім того, О.Форст-Батталія розробив спеціальну методику роботи з генеалогічними джерелами [47, с.14].

У міжвоєнну добу генеалогія, що прогнозовано, переживала певний занепад. Це можна пояснити розчаруваннями гуманітаристикою взагалі на тлі фашизації і милітаризації тогочасного буття. Новий перелом у розвитку цієї науки наступив уже у післявоєнну добу, а точніше наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр. У той час помітно посилюється інтерес до вивчення історичної людини, дослідження її витоків. Відбулося своєрідне зближення двох дисциплін – власне генеалогії і історії. Тож, можемо говорити про нову фазу поступу генеалогії. Ці тенденції звісно ж активізували роботу існуючих тоді часописів, журналів, товариств та наукових інститутів, поживали міжнародні зв'язки.

Починаючи з 1952 р. раз на два роки по чергово у європейських країнах відбувалися Міжнародні конгреси з генеалогії та геральдики, які «піднімали

на поверхню» актуальні питання з дисципліни. Вагома подія відбулася 1958 р. у Брюсселі. Там під час роботи конгресу було уніфіковано нові умовні знаки, які застосовуються під час фіксації генеалогічного матеріалу і дозволяють значно краще унормувати і оформлювати пошукову роботу. Рік перед тим – у 1951 р. у Німеччині було започатковано довідкове видання «Генеалогічний довідник дворянства», який логічно поділявся на князівську, графську, баронську та дворянську серії. У цьому довіднику поміщено родоводи понад п'яти тисяч родин аристократів з різних країн Європи [47, с.14, 15].

Важлива подія трапилася у Брюсселі у 1971 р. Там було засновано Міжнародну конфедерацію генеалогії та геральдики. Було представлено товариства Бельгії, Франції, Швеції, Швейцарії та Нідерландів. До слова, станом на сьогодні членами цієї конфедерації є понад 50 генеалогічних товариств і організацій із різних країн Європи, Австралії і Америки.

Нової динаміки генеалогічним дослідженням дала праця польського історика В.Двожачека «Генеалогія», що вийшла друком 1959 р. у Варшаві [47, с.15]. Ця робота зробила резонний екскурс в історичне минуле, продемонструвала нові методичні підходи та окреслила перспективи розвитку цієї дисципліни. У книжки солідна джерельна та історіографічна бази, чіткий методичний інструментарій – В.Двожачек наводить різні форми фіксації генеалогічного матеріалу. Робота польського автора містить також класифікацію джерел з генеалогії. Наявні у книзі також цінні додатки – уміщено, зокрема, генеалогічні таблиці європейських династій, окремий довідковий матеріал [46; 47, с.15].

Мусимо також зазначити працю відомого французького автора – П.Дюрі «Генеалогія», яку він написав у 1975 р. Узагалі, першість генеалогічних розробок другої половини ХХ ст. належить саме французьким авторам. Вони ратують за розширення джерельної бази, удосконалення методики досліджень. Одним із найяскравіших французьких генеалогів слушно вважається М.Перонне, який характеризувався тим, що розкривав історію не якогось одного роду, а цілого клану.

Хочемо також акцентувати на тому, що наприкінці 1990-х рр. у Турині було створено Міжнародну академію генеалогії, що виступила в ролі своєрідного координатора наукових досліджень у галузі родознавства, сприяти європейському співробітництву у цій сфері. У 1999 р. Академія стала членом Міжнародної конфедерації генеалогії та геральдики.

Звісно, що на українську генеалогічну традицію крім європейського родознавства помітний вплив справила і генеалогія Росії [35, с.175–180]. Російська генеалогія запозичила ряд рис у європейської генеалогічної школи, а мала і свої самобутні ознаки. Наприклад існувала тенденція возвеличення правлячих династій (*Романових – Х.С.*), творилися і праці «на догоду», на замовлення тощо. Початком російської практичної генеалогії слід уважати появу перших редакцій родовідних книг 40-х рр. XVI ст. (час, коли держава почала підпорядковувати собі творення таких книг) [9; 10]. Для російської генеалогії типовими були розписи низхідного споріднення, у якому фіксувалися тільки родичі за чоловічою лінією). Можна судити, що із середини XVI ст. питаннями збору та перевірки давніших (боярських) і новіших (дворянських) родоводів опікувався державний заклад – «Розпорядчий приказ». Пізніше, у 1682 р. при Приказі з'явилася Палата родословних справ, яка невдовзі підготувала новий генеалогічний звід – так звану, «Бархатную книгу» [27, с.49–54].

Невдовзі, у 1722 р., усі родовідні питання відійшли до відання Герольдмейстерської контори, а вже у 1848 р. – до Департаменту Герольдії Урядуючого Сенату. Для юридичного оформлення родоводів наказом імператриці Катерини II було засновано Дворянські губернські родовідні книги а також «Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи» (створений за наказом російського імператора Павла I) [35, с.175].

Унауковлення генеалогії в Російській імперії відноситься до другої половини XVIII – першої половини XIX ст. і було пов'язане з іменами дворян М.Щербатова, Г.Міллера та ін. Методикою укладання родоводів та розробкою глосарію російської генеалогії займався П.Хавський. До слова, саме він

започаткував графічні способи опису родоводів, які справили помітний вплив на наступників (наприклад квадратом він означував жінок, колом – чоловіків, одруження позначалися двома паралельними лініями. Власне, П.Хавський увів у генеалогічний обіг такі терміни як генерації, лінії споріднення; низхідне та висхідне споріднення тощо.

Відомим родознавцем був також М.Гастєв. Є версія, що саме його праці були «завершальним акордом» у процесі формування та трансформації російської (а в дечому мабуть і європейської) генеалогії в допоміжну наукову історичну дисципліну. Уважається, що саме він увів у науковий обіг таку форму фіксації родоводів як генеалогічне дерево.

У другій половині XIX ст. російськими генеалогами було підготовано перші генеалогічні збірники, що вже можна вважати становленням генеалогії як науки. Можна назвати праці В.В.Руммеля, В.В. Голубцова, які вивчали родословні російських князів та дворян. Невдовзі з'являється значна кількість довідкових видань, які проливають світло на історію відомих російських родів [55, с.375].

Помітний штрих у розвитку російської генеалогії здійснило спеціальне товариство «Русское генеалогическое общество» (1897), яке навіть мало свій друкований орган – «Известия Русского генеалогического общества», яке видавало тематичні часописи. Необхідно також додати, що у Російській імперії генеалогія як наукова дисципліна стала «освітньою» дисципліною дещо пізніше аніж у Європі. 1906 р. мабуть найвидатніший російський генеалог Л.М. Савьолов розпочав викладання курсу «Генеалогія» у Московському археологічному інституті. Наступного ж року із його ж ініціативи було засновано однойменну кафедру. Більше того, генеалогічні лекції Л. Савьолова було видані окремим посібником і довгий час залишалися чи не найпопулярнішою книгою з історії та теорії російського родознавства. Слід також відзначити його бібліографічний покажчик з історії, геральдики та генеалогії російських дворян, куди Л.Савьолов вніс понад одну тисячу

найменувань. Його роботи поза всяким сумнівом відіграли великий вплив розвитку основ не лише російської а й української генеалогії [47, с.19].

Зрозуміло, що зі зміною суспільно-політичної ситуації у Російській імперії (утворенням, 1922 р., Радянського союзу) змінилися акценти і у розвитку генеалогії як науки. Це можна пояснити свого роду компрометацією цієї науки (як не як, а генеалоги вивчали аристократичні і дворянські роди, а отже ворожі антирадянські елементи і прошарки). Тож у радянське міжвоєнтя можна говорити про певний занепад генеалогії. Залишилися хіба лише «фанати» цієї дисципліни, які задля збереження її надбань йшли на компроміс із радянською владою. Частина родознавців зайнялися розробками в галузі євгеніки. Додамо, що термін *євгеніка* із грецької перекладається як хорошого роду, знатний. А саме поняття означає практику покращення духовного і фізичного здоров'я людини. До слова, термін «євгеніка» запропонував ще у 1883 р. відомий англійський вчений Френсіс Гальтон. Євгеніка саме у міжвоєнтя відокремила у самостійну дисципліну, але взяла на озброєння методичні прийоми генеалогії. Упродовж 1930-х рр. тривали досить активні розробки в галузі євгеніки [9, с.7].

Утім, не можна вважати, що генеалогія як наукова дисципліна у радянський час відверто деградувала. Так, у 1918 р. з'явилася брошура історика М.Рибнікова «Биографический институт», у якій автор наголошував на важливості проведення генеалогічних досліджень [47, с.20]. У іншій своїй роботі – «Биграфии и их изучение» він закликав вивчати біографії своїх предків задля вичення їхнього досвіду повсякденності. Уже у 1920-х рр. в Росії, а пізніше – в СРСР було створено низку товариств, які тою чи іншою мірою займалися й питаннями родоводів. Треба відзначити, зокрема, товариство: «Российское евгеническое общество», (керівник біолог М.Кольцов), яке починаючи з 1922 р. видавало спеціальний друкований орган «Русский евгенический журнал». Дещо раніше, 1921 р. в Петрограді було створено «Бюро по евгенике» під керівництвом Ю. Филипченка. До слова, уже у радянський час можна говорити про розвиток цього товариства – воно йшло

по висхідній. На його базі було створено спочатку «Бюро по генетике» (1926 р.) потім – «Лабораторию по генетике» АН СРСР, а вже у 1935 р. – Інститут генетики АН СРСР. Товариство видавало спеціальний часопис, який також динамічно розвивався, змінюючи часто свою назву. Врешті, довгі роки часопис носив назву «Труды Института генетики». Можна вважати цей часопис найвідомішим і найшанованішим у Радянському Союзі впродовж багатьох років. Автори і дописувачі цього журналу вділяли увагу видатним предкам росіян і прагнули обґрунтувати можливість їх наслідування. Чимало статей було присвячено видатним діячам російської культури, поетам, письменникам та їх родині. Так зображалося життя Пушкіних, Толстих, Муравйових, Самаріних та ін. Відомий український генеалог Валерій Томазов вважає, що серед праць російських родознавців найзначиміша – «Действительные члены Академии наук за последние 80 лет (1846–1924)», у якій було наведено різноманітні генеалогічні таблиці родин та факти з історії виданих представників російського роду: Бекетових, Ляпунових, Струве та ін. [47, с.20].

Щоправда вже у 1930-х рр. розробку навіть евгенічних досліджень у СРСР було припинено, а ці студії було затавровано як «буржуазні». Часописи та товариства невдовзі були закриті. Якщо і з'являлися окремі статті – то практично усі вони мали відверто публіцистичний характер, не містили узагальнень і висновків [46, с.40].

Разом із тим, окремі поодинокі дослідження все ж тривали. Уже в післявоєнний період своєрідним центром розвитку генеалогії в СРСР став Московський історико-архівний інститут. Працювали в установі, зокрема, С.Веселовський, О.Зимін, В.Кобрін, В.Пашуто та ін. У 1960-х рр. відбувся до певної міри новий етап розвитку генеалогії. Це можна пояснити «хрущовською відлигою» і пом'якшенням загальної суспільно-політичної атмосфери у суспільстві. Виникла ціла плеяда фахівців з генеалогії – у вказаному вище інституті, зокрема, працювали О.Аксьонов, О.Медушевська,

М. Бичкова та ін. Варто згадати також О.Станіславського, який став ініціатором проведення у Москві першої всесоюзної конференції з генеалогії.

На думку уже згадуваного нами вище В.Томазова, найвизначнішим російським генеалогом у діаспорі слід уважати Л.Савьолова, якому вдалося у 1934 р. заснувати історико-генеалогічний часопис «Новик», де друкувалися статті з російської історії, зокрема некрополістики. У еміграції працював також М.Іконніков, який у Франції по-французьки написав книгу «Дворянство России». Робота містить дані про 727 родів дворян [47, с.22].

Нового народження російська генеалогія зазнала вже у пострадянські часи. Було відновлено, зокрема багато товариств генеалогічного характеру. Зокрема, у Москві було відновлено «Историко-родословное общество» та «Русское генеалогическое общество», почали виходити друком «Известия Русское генеалогическое общество» та «Летописи Историко-родословного общества». Нині в Росії генеалогічні товариства існують у багатьох містах, функціонують численні видання родознавчого характеру, відбуваються конференції, круглі столи та семінари приурочені різноманітним питанням генеалогії

Якщо аналізувати розвиток вітчизняної генеалогії, то для українського родознавства характерні деякі особливості. Імовірно, що вперше термін «генеалогія» зафіксований на українських теренах ще у XI ст. у одній із візантійських хронік: «Хроніка Амартола» [42]. Уже у середньовіччі термін перекладався як «родовід». Перші родословні відомості про князів містилися у давніх літописах, зокрема: «Повісті минулих літ», Лаврентіївському, Іпатіївському, Псковському та ін. Ішлося про родоводи різних гілок Рюриковичів, згодом Гедиміновичів та ін. Логічно, що у литовську і польську добу при дворах відомих магнатів – Острозьких, Сангушків, Яворських та ін. Вивчення генеалогії шляхетських родів в Україні має давні витоки. Одним із перших таких генеалогів був Юхим Єрлич. Варто також згадати віршовані панегіричні генеалогічні твори, що з'явилися на українських землях у першій половині XVII ст. та були присвяченими князям Острозьким, Четвертинським

та іншим шляхтичам. Вчені зараховують до авторів цих віршів Петра Могилу, Памво Беринду, Івана Орановського та ін. Однак становлення української генеалогії як наукової дисципліни можна пов'язати з іменами представників козацької старшини а саме: О.Марковича, М.Максимовича, О.Маркевича, О.Лазаревського та передусім В. Модзалевського. Саме останній вивів українське родознавство на новий європейський рівень [17, с. 45–48].

Подальший розвиток вітчизняної генеалогії був пов'язаний із історичними подіями Хмельниччини. Соціальні процеси того часу значно змінили ієрархічну структуру тогочасного суспільства, витворили нову «касту» – козацьку старшину. Цей новий прошарок потребував юридичного офіційного закріплення своїх привілеїв, прагнучи довести свої шляхетські права. Згодом, унаслідок антиукраїнської політики російських урядових структур козацький прошарок було ліквідовано і лише частина козаків (старшина) отримала дворянський статус. Саме цією обставиною можна пояснити факт, що в той час залишилося не так багато записів генеалогічного характеру. Якщо і траплялися окремі книги родоводного характеру то вони мали переважно характер хронік. Особливість їх у тому, що вони як правило ніколи не оприлюднювалися та мали характер родинних першоджерел і зосереджувалися у сімейних (фамільних) архівах [35, с. 175].

Зокрема, родовідні записи залишив відомий український поет Яків Маркович, який походив із впливового козацького роду. Значна кількість генеалогічних матеріалів (щоденників, діаріуші, листування) зосереджувалися у колекціях представників козацької еліти: Марковичів, Стороженків, Дорошенків, Галаганів та ін. Фамільні хроніки підкреслювали вплив того чи іншого роду в історії Гетьманщини, обґрунтовували своє право на привілейоване становище в суспільстві. Нерідко у ході цих генеалогічних пошуків виринали напівлегендарні родоначальники (пробанти) – нащадки старовинних князівських чи шляхетських родів. Нерідко родовідні легенди мали під собою і раціональне зерно. Наприклад, не викликає сумніву грецьке походження роду Капністів чи польське – роду Буніних-Борковських. Шкода

лише, що частина родових паперів не уціліла в ході російсько-турецьких та російсько-французьких війн другої половини XVIII – XIX ст. [35, с. 177].

Про популярність родоводів серед козацької еліти свідчать, зокрема, плани-проекти заснування кафедри геральдики та генеалогії, як це було заплановано гетьманом Кирилом Розумовським щодо створення університету у Батурині. Докази доведення шляхетських прав козацької старшини давало їм змогу у перспективі отримати дворянський статус у Російській імперії. Думка про історичні витоки козацько-старшинських родів була висунута ще в працях таких істориків як Т.Калинського, Г.Полетики, А.Чепи та ін. [35, с. 178].

У середині XIX ст. визначення частини козацької старшини щодо дворянського статусу завершилася, що дало з одного боку можливість у більш спокійній обстановці зосередитися на написанні наукових генеалогічних студій. З іншого – говорити про цілковитий об'єктивізм в умовах розквіту Російської імперії також не доводиться. У той час основи вітчизняної генеалогії заклав О.Маркович, який обстоював думку, що про витоки «малоросійського дворянства» варто шукати ще у долітовську добу. Помітне місце мала наукова творчість Михайла Максимовича, який по суті вперше дослідив родоводи українського нобілітету, використовував представницькі першоджерела. Потрібно відзначити також роботи Г.Милорадовича, який у працях «Малороссийское дворянство» та «Родословная книга Черниговской губернии» служать до певної міри довідниками з генеалогії козацької старшини. У цьому контексті вартує також згадати діяльність О.Лазаревського, який багато уваги вділив питанням трансформації козацької старшини у малоросійське дворянство [11, с. 106].

Хоча найвищого рівня українська генеалогія досягла завдяки доробкам історика та громадського діяча В.Модзалевського. Його найбільш відома праця – «Малороссийский родословник». По суті ця книга нині вважається першим довідником з генеалогії козацької доби. Роботу над цим твором В.Модзалевський проводив протягом усього життя. Уважається, що перший том цієї праці вийшов друком приблизно у 1904 р., а останній, що побачив світ

за життя дослідника – аж у 1914 р. П'ятий том довідника вийшов друком уже після смерті В.Модзалевського – у 1920-х рр. У цьому конктусті варто згадати працю цього ж автора – «Гути на Чернігівщині», в якій він розкрив історію гутних промислів, а також родослівну окремих гутників на Чернігівщині.

Генеалогічні пошуки проводили і інші українські дослідники – О.Маркевич (вивчав родовід Марковичів-Маркевичів), Є.Онацький (досліджував родовід відомого роду Полетик), М.Стороженко (писав родослівну родини Стороженків) та ін. Ціла низка вітчизняних істориків (М.Максимович, В.Антонович, Д.Багалій, П.Голубовський вклали значну лепту у вивчення генеалогії Рюриковичів та Гедиміновичів [47, с.26, 27, 28, 29, 30].

До слова, на початку ХХ ст. виникла потреба створити спеціальне генеалогічне товариство. Але потрясіння Першої російської революції та особливо Першої світової війни завадили реалізації цього плану. Не можна констатувати поступальний розвиток генеалогії як науки і у радянську пору. Якщо і траплялися окремі праці генеалогічного характеру, то вони мали переважно епізодичну основу, у кращому випадку були присвячені видатним (за мірками радянської ідеології!) особистостям, носили тенденційний, а іноді й відверто агітаційно-пропагандистський характер. Деякі книги в дусі часу похваляли сім'ї трудового радянського народу («семья – ячейка общества») тощо. Концептуальних фундаментальних напрацювань з генеалогії у радянську добу по суті не було [47, с. 31].

На противагу застою генеалогії у радянський час, родовідні дослідження активно велися за межами УРСР, а також в українській діаспорі. Помітне місце займала «Українська родовідна установа» (УРУ), яка була заснована істориком Є.Архипенком, у 1937 р. Того ж року було укладено статут установи. Осередям працівників цієї організації стало німецьке місто Франкфурт-на-Майні, а часописом УРУ став друкований орган «Рід та знамено». Тираж, щоправда, не був великим – 100 примірників на друкарській машинці і ширився він попервах лише серед членів вказаної організації. У

цьому часописі публікувалися відомі історики-емігранти, що цікавилися генеалогією – М.Міллер, М.Битинський, Б.Крупницький, О.Оглоблин, В.Сенютович-Бережний та деякі інші. Мала місце співпраця з-поміж «Українською родовідною установою» і «Інститутом родознавства і знаменознавства», який очолював М.Міллер.

Мусимо відзначити також ще одну організацію генеалогічного спрямування – «Українське генеалогічне і геральдичне товариство» (УГГТ). Уважається, що заснував цю організацію відомий український діаспорний історик – Олександр Оглоблин. Дата заснування організації 1963 р., а місце появи – Маямі (США). УГГТ значно активізувало генеалогічні розробки у діаспорі [47, с. 31].

Новий спалах розвитку генеалогічних студій стався на зламі 1980-х і 1990-х рр. Він пов'язувався вагомими суспільно-політичними змінами в СРСР, зокрема, «горбачовською перебудовою». Особливі метаморфози у розвитку генеалогії трапилися у 1990-х рр. – із часу появи державної незалежності України. Нині вітчизняне родознавство переживає бурхливий розвиток – ініціюються конференції відповідного напрямку, публікуються довідники, захищаються дисертаційні дослідження, виникають товариства, курс генеалогії викладається у ВУЗах тощо. Генеалогічними пошуками займаються відомі українські автори: М.Котляр, Я.Ісаєвич, Л.Войтович, Н.Яковенко, В.Собчук, О.Целуйко, С.Лисенко, І.Кривошея, В.Томазов та ін. Що прикметно більшість напрацювань написана на широкій джерельній базі та новій методичній основі [46, с. 46].

На підставі вищенаведеного матеріалу можна зробити такі висновки. Перші генеалогічні відомості містилися ще в етногенетичних міфах, легендах та епосах, але вони не мали нічого спільного з історичними науковими дослідженнями. Помітного розвитку генеалогія набула вже у середньовіччі бо шляхетні роди шукали походження свого прізвища з метою підтвердження свого статусу. Хоча у середні віки праці мали відверто заідеологізований характер. У більшості країн Європи процес державного нагляду за складанням

родоводів був започаткований лише у XVI ст. Хоча і тоді творення родоводів було справою «на замовлення».

Із кінця XVII ст. в Західній Європі генеалогія формується як окрема наукова дисципліна, а з кінця XVIII ст. у генеалогії як уже науковій дисципліні кристалізується дві течії. Першу можна назвати енциклопедичною, другу – академічною, бо вже утверджувала генеалогію як повноцінну наукову дисципліну. Наприкінці XVIII – на початку XX ст. було відкрито нові перспективи для родознавства. Тоді практично у всіх країнах Європи з'явилася велика кількість енциклопедичних довідників з генеалогії.

У XIX – на початку XX ст. у багатьох європейських країнах виникли генеалогічні часописи й товариства, що дало подальший поштовх розвитку генеалогії. Генеалогія починає сприйматися уже не лише дисципліна, яка обслуговує інтереси верхів суспільства, а й низів. Це свідчить про відчутну демократизацію генеалогії. Тоді ж появляються перші праці, які описували життя різних соціальних прошарків. Ця тенденція світової генеалогії буде визначати обличчя цієї дисципліни і впродовж XX – поч. XXI ст.

У міжвоєнну добу генеалогія почала переживати певний занепад, що можна пояснити розчаруваннями гуманітаристикою взагалі на тлі фашизації і милітаризації тогочасного буття. Новий перелом у розвитку цієї науки наступив уже у післявоєнну добу, а точніше наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр. У той час помітно посилюється інтерес до вивчення історичної людини, дослідження її витоків. Відбулося своєрідне зближення двох дисциплін – власне генеалогії і історії. Тож, можемо говорити про нову фазу поступу генеалогії.

На українських землях вперше термін «генеалогія» зафіксований ще у XI ст. у візантійській хроніці «Хроніка Амартола». Очевидно, що подальший розвиток вітчизняної генеалогії був пов'язаний із історичними подіями Хмельниччини. Соціальні процеси того часу значно змінили ієрархічну структуру тогочасного суспільства і витворили новий прошарок – козацьку старшину. Цей новий прошарок потребував юридичного офіційного

закріплення своїх привілеїв, прагнучи довести свої шляхетські права. Новий спалах розвитку генеалогічних студій стався на зламі 1980-х і 1990-х рр. і був пов'язаний вагомими суспільно-політичними змінами в СРСР, зокрема, «горбачовською перебудовою».

РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ГЕНЕАЛОГІЧНОГО ПОШУКУ ТА ДЖЕРЕЛА ДО РЕКОНСТРУКЦІЇ РОДОВОДУ

Генеалогічні першоджерела дуже різноманітні, а їхня кількість є значною. Варто поділити джерела на декілька типів: *усні*, до яких відносяться родинні перекази, легенди, а також спогади представників родини. Сюди ж доречно зарахувати і польові матеріали, які зібрали респонденти. Інший тип – *речові джерела* – епітафії на надгробних пам'ятниках [21, с. 98], різні родинні реліквії, іменні нагороди окремих членів родини тощо. Третій вид – *візуальні джерела*, до яких відносять, передусім, фотодокументи, портрети історичних осіб, матеріали відеозйомок та ін. Найбільш представницькими є *писемні джерела* до яких слід віднести метричні книги, свідоцтва, атестати, трудові книжки, пенсійні посвідчення та документи схожого типу, навчальні дипломи та ін. Цю підгрупу можна виокремити у документи офіційного характеру. Другу підгрупу писемних першоджерел становлять документи неофіційного характеру – мемуари, спогади, нотатки для пам'яті, щоденники, діаріуші, різноманітний епістолярій [52, с. 65].

Однозначно, що не всі джерела мають однаковий рівень достовірності та типову інформативність. Уважається, що найбільш достовірними є документи офіційного характеру, що званою мірою є результатом праці державних органів різних історичних відтинків [47, с. 32]. Цим документам можна вірити найбільше. Родинна переписка (документи епістолярного жанру), листування, нотатки для пам'яті, щоденники, мемуари слушно не вважаються об'єктивними та надійними, хоча як правило є дуже інформативними. Пояснюється цим, що мають виразно суб'єктивний характер, іноді хибують зайвою емоційністю, містять помилки, неточності а відтак потребують уважного та різностороннього до них ставлення, зіставлення, підтвердження іншими, більш достовірними документами.

Не слід ігнорувати також усні або вербальні документи, які як правило є результатом певних свідчень членів родини. Вони також не є особливо надійними через їх суб'єктивізм та плинність (мінливість із часом, оскільки

респонденти старіють, часто забувають окремі факти тощо), емоційний стан респондента та ін. Але треба мати на увазі, що ці документи можуть суттєво доповнити матеріали офіційного «забарвлення».

Найбільшу вагу при генеалогічних дослідженнях, як вже відзначалося вище, мають документи офіційного характеру, відтак зупинимося на них більше. Передусім хочеться відзначити книги РАЦС, метричні книги, сповідальні відомості та ревізькі сказки. Розпочати варто все ж із метричних книг, бо не варто забувати, що декілька століть реєстрація основних життєвих подій – народження, смерть, хрещення, вінчання належало до компетентності Церкви. На думку українського генеолога Валерія Томазова, перші метричні книги на українських землях були написані наприкінці XVI ст. Причому, що прикметно чимало зусиль для утвердження метрикальних книг в повсякденні доклали тогочасні релігійні діячі: Петро Могила, Антоній Винницький, Антон Шумлянський та ін. Скажімо, А.Винницький був автором «Метрики церковної», що вийшла друком 1675 р. Уважається, що в Російській імперії, до складу якої належали і українські землі, церковна реєстрація громадського стану була започаткована імператором Петром Першим у 1702 р. У 1724 р. Синод виробив відповідний взірць метричних книг, які ділилися на три частини: відомості про хрещення, вінчання і смерть. Спочатку записи здійснювалися вручну на доволі хаотичній основі, і лише у XIX ст. був розроблений відповідний формуляр (бланки) для метричних книг [11, с. 105].

У першій половині XIX ст. було впроваджене обов'язкове ведення метричних книг католиками, мусульманами, протестантами та іудеями. Записи провадилися як правило двома мовами – російською і мовою національної меншини або латиною [30, с. 55].

Як правило, у записах про хрещення дитини фіксувалася інформація про дату її народження, місце хрещення, чин, соціальний стан, професію, прізвище, ім'я і по-батькові батька, ім'я і по-батькові матері, обов'язково віросповідання, законність шлюбу, місце проживання, чин, соціальний стан,

професію, прізвище, ім'я і по-батькові хресних батьків, а також імена священнослужителів і духовних осіб, що здійснювали таїнство шлюбу.

Відповідно запис про вінчання фіксує дату проведення таїнства, місце проживання, соціальний стан, прізвище, ім'я і по-батькові із зазначенням років, віросповідання. Вказується також чин, професія, ім'я, по-батькові та прізвища поручителів, знову ж імена священнослужителів, які проводили відповідне таїнство та деякі примітки. Підкреслюємо, що згідно зі законодавством Росії, аби розлучення православних було легітимне дозвіл мусило надати вище церковне духовенство, зокрема представники Синоду, який місцезнаходився у Петербурзі. Не просто було легітимізувати розлучення і серед католиків та протестантів. Схожі випадки розглядалися також їхніми керівними органами. По суті, метричні книги про розлучення існували тільки в іудеїв [48, с. 165].

Подібні записи у метричних книгах мітили і відомості про відспівування осіб. Фіксувалася дата смерті, дата тризни, дата поховання, місце проживання аналогічно соціальний стан, чин, прізвище, ім'я і по-батькові покійного. Додавалася також причина смерті, кількість років, імена отців а помічників з духовенства, які відправляли панахиду чи інше заупокійне богослужіння, місце поховання. Додамо, що траплялися окремі увиразнення і конфесійні корекції між записами у метричних книгах католиків і православних (наприклад у католиків обов'язково зазначалося дівоче прізвище матері народженого чи молодят, фіксувався список представників родини покійного.

Таким чином, бачимо, що метричні книги являють собою дуже цінний матеріал для генеалогічних досліджень, містять багато цінного статистичного матеріалу, який спрощує написання родоводів.

Зрозуміло, що метричні книги переважно зберігалися у храмах – церквах, кірхах, синагогах, костелах, мечетях тощо. Саме там, «на місці» служителі культу робили відповідні позначки у відповідних книгах. Крім того, один раз на рік священнослужителі один раз на рік робили копії з метричних книг і відправляли їх до керівних церковних органів. Як правило, метричні

книги являли собою товстий том, у якому мітилися різноманітні записи – про хрещення, вінчання, відспівування. Починаючи з другої половини XIX ст. траплялися непоодинокі випадки коли для кожного виду реєстрації практикувалася окрема метрична книга.

Нині метричні книги як правило зберігаються в державних обласних архівах [4; 5; 6]. Виняток становлять хіба що Львівська і Київська області, де такі документи зосереджуються в спеціальних історичних архівах, відповідно Центральному історичному архіву України у Львові [1; 2; 3] і Центральному історичному архіву України у Києві. Незначна частина документів знаходиться у фондах храмів. Починаючи з «нульових» років (2000-х) Державний комітет архівів України спільно з архівами Країни реалізують ексклюзивний проект із підготовки спеціального Зведеного каталогу метричних книг. На сайтах архівів України поступово розміщують покажчики метричних книг, що зберігаються, публікуються реєстри метричних книг. Варто також відзначити, що метричні книги як джерело не мають якихось соціальних обмежень – до них вписували усі верстви суспільства – дворян, селян, інтелігенцію тощо. Тобто навіть непривілейовані верстви могли розраховувати на запис у метричних книгах (у цьому велика перевага такого виду генеалогічних пам'яток) [9, с. 25]. Виняток могли становити хіба що особи, які не мали прізвищ. Але навіть такі випадки станом на XVIII ст. в українському середовищі були радше поодинокими.

У лютому 1919 р. декретом РНК УСРР реєстрація актів громадського стану було передано до компетенції держави. Відповідними циркулярами радянського періоду метричні книги були передані до відділень РАЦС (реєстрація актів цивільного стану), а з 1929 р. було встановлено 75-річний термін зберігання метричних книг. Хоча як зауважують вітчизняні генеалоги довідки з метричних книг видаються лише членам родини при умові доведення споріднення. У випадку досягнення цього терміну метричні документи починають видаватися дослідникам у архівах [47, с. 36].

Тож бачимо, що метричні книги є цінним джерелом для генеалогічних досліджень. Цей вид документів містить як правило цінні свідчення та потрібну конкретику про життєдіяльність людини (статистичні дані про народження, усиновлення, розлучення, одруження, зміну прізвища, смерть особи незалежно від її соціального статусу чи конфесійної або національної приналежності).

Ще одне істотне першоджерело для реконструкції родоводу про яке слід задати – *сповідальні відомості або розписи*. Разом із тим мусимо констатувати, що ці документи зустрічалися у Російській імперії, бо облікували православне населення з метою визначення його благонадійності (як відомо, історично основними ідентифікаторами особи виступало не означення за національною приналежністю, а за соціальним статусом (становість) і конфесійною ознакою – Х.С.). Як правило, сповідальні відомості містили доволі детальну інформацію про всіх мешканців окремого населеного пункту, вік, соціальний вік, склад родини, родинне споріднення тощо. Нині такі документи трактували б як певну дискримінацію, а XVII ст. цілком нормально було, що митрополити чи єпископи могли вимагати від підлеглих їм священників подавати відомості про парафіян, які приступили до Святої тайни сповіді [47, с. 36]. Більше того, у 1697 р. ця ініціатива була підтримана патріархом Російської православної Церкви Адріаном та імператором Петром I. Були видані навіть відповідні царські укази (у 1716 і 1718 рр.). Текстуально це виглядало наступним чином – священники складали три іменні списки: до першого вносилися особи, які були на сповіді, до другого – особи, які не були і до третього «розкольники». Усе було дуже послідовно опрацьовано – відомості згодом передавалися у Синод. Невдовзі окремо почали фіксуватися старовіри. Ведення синодальних відомостей було припинено лише з приходом більшовиків, у 1917 р. Сьогодні сповідальні відомості зберігаються переважно в обласних державних архівах Центральної і Східної України або ж Центральному державному історичному архіві України у місті Києві. Треба констатувати, що з утвердженням радянської влади значна частина сповідальних відомостей була знищена із

відомою «супровідною ремаркою» як «такі що не мають історичної цінності» [10, с. 28].

У цілому, це цінне першоджерело для вивчення родоводів бо містить, передусім, цінний статистичний матеріал, дані, які, як показує практика, відсутні серед інших джерел. Тим більше сповідальні відомості містили дані усіх верств населення – від селян до дворян, включаючи козацтво і міщан [37, с. 181].

У контексті першоджерел генеалогічного характеру варто також згадати матеріали загальних переписів населення як Російської імперії та і Австрійської імперії. Щоправда не у всіх губерніях чи воєводствах ці матеріали уціліли в силу різних причин. Якщо з'являється можливість таки опрацювати ці дані, то відкривається унікальний статистичний матеріал – ім'я, прізвище та по-батькові особи, її стать, вік, соціальний стан, сімейний стан, місце народження, рідну мову, здобуту /нездобуту освіту, віросповідання, професію, майнову забезпеченість, місце проживання, приписку тощо. По суті жодне інше першоджерело не містить такого пізнавального потенціалу як матеріали загального перепису населення. У своїй переважній більшості ці документи знаходяться нині в Центральному державному історичному архіві України у місті Києві або Львові. У обласних державних архівах такої інформації як правило мінімум, або вона взагалі відсутня як така.

Варто також відзначити ще один вид першоджерел – ревізькі сказки. Ревізькі казки з'явилися внаслідок зміни податкової політики Російської імперії і фіксували склад населення, яке платило податки. До персонального складу відносилися не лише привілейовані особи, а й непривілейовані – селяни, міщани. Хоча як зауважує згаданий нами вище український генеалог Валерій Томазов до ревізьких казок не потрапляли дворяни, священики та чиновники. Тож ревізькі казки можна назвати «соціально вираженим» джерелом. Перша ревізія датується приблизно 1718–1727 рр. а остання – 1856–1858 рр. Хоча на всю підросійську Україну ширилися дії лише ревізії 1794–1795 рр. [47, с. 38].

Суперечливою є інформація про включення до ревізьких сказок козацтва. Принаймні у другій половині XVIII ст. на Лівобережжі за розпорядженням генерал-губернатора Малоросії графа П.Румянцева-Задунайського проводилися подвірні переписи населення та склалися козацькі компути. До слова, компут із латинської *computus* перекладається як «рахунок», – тобто перепис, чисельний стан, чи поіменні реєстри козацького війська. Протягом 1763–1764 рр. на території Гетьманщини за розпорядженням гетьмана Лівобережної України Кирила Розумовського було проведено подушний перепис населення [47, с. 39].

Ревізійні відомості містили наступну інформацію про власника двору: ім'я, по-батькові, прізвище особи, соціальний стан, вік а також окремі дані про родичів (синів, дружину (нерідко також фігурувало її дівоче прізвище), дочок, подекуди траплялася інформація про братів з родинами, племінників (небожів), батьків тощо. Хоча на початкових етапах укладання ревізійних списків (переважно у другій половині XVIII ст.) особи жіночої статі не вписувалися. Нині, значна частина ревізійних сказок (списків) знаходиться у обласних державних архівах східної і центральної України. Натомість ревізійні відомості практично відсутні у Центральних архівах України. І якщо у архівах Західної України відсутність цього першоджерела можна пояснити легко – у південно-західній Україні не практикувалося складання ревізійних списків як таких, то епізодична поява їх у ЦДІАУ у Києві трактується по-вченими різному. Основна версія – фондоутворювачі не вважали за необхідне зберігати інформацію про соціальні низи. Ці вважалися дотичними та другорядними. Таким чином, значну частину цінної інформації просто втратили.

Близькими за інформаційним змістом до ревізьких сказок як джерела до реконструкції родоводу є посімейні списки. Розширена назва цього першоджерела – *посімейні списки податного населення*. Ці списки як правило склалися державними палатами і волосними управліннями. Датою впровадження до документообігу списків вважається 1858 р. Посімейні

списки як ходові документи були корисними при укладанні переліку військовозобов'язаних після того як у ході військової реформи (1864 і 1874 рр.) було скасовано рекрутчину. Документ цікавий тим, що дає відповідну інформацію про склад родини військовозобов'язаного, про відношення самого майбутнього військовика до служби у війську. Як правило посімейні списки уміщували важливу статистичну інформацію (про строки служіння у війську, перехід солдата до запасу, часом інформацію медичного характеру тощо) [47, с. 39].

Дуже близькими за значенням є також рекрутські списки, які використовувалися для обліку військовослужбовців. Особливість рекрутських списків у ширшій їх «представницькості» серед матеріалів обласних архівів. Як правило рекрутські списки поміщували важливу статистичну інформацію – ім'я, прізвище, по батькові, освіта, володіння фахом, вік солдата, сімейне становище, приналежність до того чи іншого соціального стану, місце проживання, приналежність до тієї чи іншої конфесії (віросповідання), а подекуди й елементи опису зовнішності [47, с. 40].

Можна також згадати таке важливе для реконструкції родоводів першоджерело як *господарські книги сільських рад*. У них як правило, фіксувалася важлива статистична інформація: ім'я, прізвище та по батькові, селянина та представників його родини, точна дата його народження (із зазначенням дня, місяця та року), національність, освіта, місце навчання та роботи тощо. Оскільки ці матеріали склалися уже в пізніший час – СРСР, то містилися дані про час вступу особи до колгоспу, посади, інформація про пенсійне забезпечення, імовірну інвалідність тощо. Аналогічні дані зосереджувалися також про членів родини селянина. Нерідко у таких документах фіксувалася також інформація про народження чи смерть особи. Також часто у таких книжках містилася інформація, яка доволі детально розкривала майнове становище, зокрема власність родини – показники розміру земельної ділянки, житлова «квадратура» будівель, кількість худоби, живності, а також наявність пасіки, саду, городу, с/г. реманенту, іноді

транспорту тощо. Книги, до слова, уклалися раз в три роки, але є свідчення, що два рази на рік до господарських книг до неї вносилися відповідні уточнення. На думку відомого вітчизняного генеолога Валерія Томазова, про якого ми згадували вище, господарські книги сільських рад було введено «до вжитку» у січні 1934 р. [47, с. 39, 40; 48].

Слушно вважається, що чи не найціннішим джерелом генеалогічного характеру є родовідні дворянські книги, які було запроваджено відповідною грамотою 21 квітня 1785 р. Побутує думка, що її увела та інтегрувала до практикування російська імператриця Катерина II. Зрозуміло, що цей документ ширився лише на території Східної України та Центральної України, які, як відомо, на ту пору належали підросійській Україні. Родовідні дворянські книги провадили губернські очільники (предводителі) дворянства. Повітові очільники, як нижчі за рангом, мусили сформувати алфавітні списки дворян. Саме повітові очільники (предводителі) по суті вели родовідні дворянські книги, але, що цікаво, вписували туди лише дворянських осіб чоловічої статі.

Як правило, родовідна дворянська книга поділялася на шість частин. Як видається, найважливішою була перша частина, куди потрапляли, передусім, роди дійсного дворянства. У другу частину зараховували роди, які отримували дворянський чин за військові заслуги. Третя частина залишалася, здебільшого, «за цивільними чинами», у четверту потрапляло значною мірою іноземне дворянство або ті особи дворянського роду, які переїжджали а постійне місце проживання до Російської імперії. Вірогідно п'ята та шоста частина дворянської книги були найпрестижнішими – туди відносили, відповідно, титулованих і старовинних шляхетних родів, тобто ті роди, які отримали дворянський статус більш як сто років [35, с. 176].

Існував також відповідний порядок внесення дворянських родів до цих книг. До родових книг як правило заносили дані губернські дворянські депутатські зібрання на підставі доказів двома третинами голосів. Згодом, ці функції взяла на себе Герольдія Урядуючого Сенату. Цікаво, що до

губернських родовідних книг вписувалися лише ті дворяни, які мали нерухоме майно в межах тієї чи іншої губернії. Ті дворяни, що приміром доводили свої права за родоводом але не мали нерухомого майна, мусли записуватися в книгу іншої губернії – тієї, де жили їхні предки. Правило було таке – чим вищим був чин тим більше шансів бути внесеним до родовідної книги у будь-якій частині Російської імперії. Показово, що діти дворян потрапляли до родовідних книг через спеціальну процедуру – для батькам треба було лише надати метричні свідоцтва про народження дитини законному шлюбі. Так само родовідні книги неоднорідні по своїй інформативності – чим знатніший дворянський рід тим, звісно, більше було зосереджено інформації про нього. Зрозуміло, що найбільше даних було про шосту дворянську «гільдію». Нині родовідні дворянські книги зосереджуються в обласних архівах тих міст, які колись були губернськими центрами – в Україні це Житомир, Чернігів, Київ, Полтава, Дніпро (Катеринослав), Харків та ін. Зрозуміло, що чимало схожої інформації нині зберігається в Російському державному історичному архіві (м.Санкт-Петербург) [35, с. 177].

У згаданих вище архівах зберігаються також і справи про дворянство, які зосереджують доволі широку інформацію про родовід сім'ї. Наприклад у архіві, уніфіковано жалувані грамоти від князів, королів, губернаторів, чини різні патенти, універсали на землі та рухоме і нерухоме майно. У справах на дворянство зберігаються родовідні книги, зокрема, Волинської, Новоросійської, Полтавської, Чернігівської, Київської та інших губерній у складі Російської імперії [48, с. 42].

Під час написання родоводу можуть стати в пригоді так звані формуляри (*послужні списки*) в яких вписувалася доволі представницька інформація (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, соціальне походження, віросповідання, присутність нерухомого майна, повна інформація про дітей (також ім'я, дата народження, військовий обов'язок, місце праці синів, інформація про заміжжя дочок тощо). Інформується також про кар'єрне зростання означених осіб (достеменно зазначається дата призначення особи)

участь чоловіків у військових операціях (або перебування у відставці). Зрозуміло, що більшість інформації зосереджується про ті українські землі, які знаходилися в складі Російської імперії, а не Австро-Угорської.

Відповідно, послужні списки військовиків Російської імперії знаходяться у фондах московських (Російський державний воєнно-історичний архів), Санкт-Петербурзьких (Російський державний архів Воєнно-морського флоту чи Російський державний історичний архів). Лише окрема частина *послужних списків* чиновників, які служили на українській території зберігається у Центральному державному історичному архіві м. Києва чи обласних архівах [47, с. 42].

До слова, інформація про українців, які служили у складі російської армії під час Першої чи Другої світових воєн знаходиться також переважно в архівних установах поза межами України: Російському державному воєнно-історичному архіві, Російському державному архіві Воєнно-морського флоту, Центральному архіві Міністерства оборони РФ, Російському державному воєнному архіві тощо. Промовисто, що чимало пізнавальної та важливої інформації можна знайти на різних ресурсах в мережі інтернет. Значну увагу привертають такі сторінки: «Первая Мировая война 1914–1918 гг. Алфавитные списки потерь нижних чинов», «Георгиевские кавалеры Великой войны 1914–1918 годов», ОБД «Мемориал», «Подвиг народа в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.», «Книга Памяти Украины. Электронная база данных. 1941–1945» та ін. Звісно, що абсолютна більшість цих сайтів є російськими, що несуть відповідне навантаження та ідеологічне забарвлення, але статистична та фактологічна складова цих сайтів на високому рівні [13; 14; 32].

Не можна не зважати на інформативність так званих особових справ учнів гімназій та студентів університетів. І документи зосереджуються якраз в українських архівосховищах і містять широкий статистичний матеріал (прізвище, ім'я та по-батькові, дата та місце народження, адреса проживання, соціальне походження та традиційно – віросповідання). Як правило, ці справи

наповнені багатими фотодокументами. Схожі справи укладалися і в радянську добу і знаходяться в місцевих архівах (більш давні) або в архівах освітніх установ. Щоправда, у радянський період було впроваджено особові листи з обліку кадрів та автобіографії, які також можна відшукати або в сховищах самих установ або вже в обласних чи міських архівах. Що цікаво, незважаючи на відносну часову близькість, ці документи мають дещо нижчий рівень інформативності (не було інформації про віросповідання, багато стандартизованих даних тощо. Але найбільша причина нижчої інформативності – те, що їх заповнювали самі «зацікавлені» особи, а тому є чимало перекручених даних, спотворених, надуманих фактів тощо (наприклад, що усі радянські студенти мають одне соціальне походження – службовці)) [52, с. 63].

Підсумовуючи, відзначимо, що вказаним переліком першоджерел не вичерпується першоджерельний корпус для реконструкції родоводів. Не варто забувати про такі джерельні пам'ятки як газетні статті, епістолярій, народні листи, телефонні книги, адресні календарі тощо [21, с. 97].

Декілька штрихів щодо фіксації генеалогічного матеріалу – йдеться про родовідні дерева, таблиці та розписи. Наприклад, у середньовіччі родоводи «візуально» переважно зображалися у формі дерева. Побудова генеалогічного «дерева» зображалися зазвичай вертикально – із низу вверх (ім'я родоначальника (його називали пробант) розміщувалося внизу (на коріннях), а потім кожне наступне ім'я фіксувалося на гілках стовбура в кружечку (картуші). «Древо родства» було означено навіть у кольорі – чоловіки, що залишили нащадків ознакувалися жовтим відтінком, ті, що не залишали – червоним. Жінки заміжні позначалися ліловим відтінком, дівчата – синім кольором. Уже пізніше популярнішими стають «низхідні» родоводи – коли пробант розташовувався у родоводі на самому верху, а предки – нижче. На самому низу фіксувалося ім'я особи, яка шукає своє коріння [50, с.304].

У минулому родовідні дерева були прекрасно оформлені – слугували справжнім витвором мистецтва, оформлювалися різними кольорами, на полях

(маргінесах) нерідко поміщалися зображення предків, різні символи, герби роду тощо. Часто поміщалися рослинні орнаменти, фігури героїв-рицарів, практикувалося щедре художнє оформлення. Такі респектабельні родоводи, як правило, могли собі дозволити представники аристократії, які мали гроші, були зазвичай багатими та маєтними людьми. Цікаво, що вже у XVIII ст. «дерево родства» як форма фіксації генеалогічного матеріалу трапляється дуже рідко – більше будуть практикуватися генеалогічні таблиці, які видавалися точнішими.

Як уже зазначалося вище, з кінця XVII ст. у Європі генеалогія починає формуватися як окрема наукова дисципліна. Це можна було пояснити цивілізаційними змінами, зокрема соціально-економічними трансформаціями (феодальні стосунки занепадають і навпаки, капіталістичні розвиваються). Якраз у той час поступово появляються родовідні таблиці, які могли містити більше інформації, і головне точніших даних [47, с.45].

Можемо тепер лаконічно проаналізувати види родоводу. Тобто, як ми вже говорили вище, родовід може бути *висхідний* та *низхідний*. Можна також розрізняти родоводи за змістом відповідної інформації (чоловічі; змішані). Своє чергою, чоловічі родоводи також діляться на висхідні та низхідні. У чоловічих, звісно, уміщувалися лише особи чоловічої статі.

Родоводи можна класифікувати також за формою – вертикальні і горизонтальні. Як правило, чим хронологічно ближче до нашого часу укладався родовід тим частіше зустрічається, власне, горизонтальна форма. Нині також переважно укладаються горизонтальні р генеалогічні таблиці, які видаються зручнішими. Доволі поширеною формою фіксування генеалогічної інформації є родовідні розписи, які містять перелік усіх представників роду від пробанта до новонароджених членів покоління. Розписи вміщають, що важливо, основну біографічну інформацію про предків. Відповідно до цілей дослідження застосовують французький (або російський) чи німецький (або готичний) розписи. Перший більш розлогий, – у ньому існує поділ за поколіннями. Другий більш лаконічний.

Уважаємо за потрібне також відзначити, що родовідні дерева були не дуже притаманними для української генеалогічної традиції. Загальновідомо, що спершу практикувалися родинні хроніки та сімейні літописи (у середньовіччі і у ранньомодерному часі). Починаючи з XVIII з'являються таблиці чоловічого низхідного споріднення (часто стилізовані під дерево з кореневищем, нерідко під фігуру людини тощо).

Таким чином, можна відзначити різноманітність генеалогічних першоджерел та їх типологізацію на усні, речові, візуальні та писемні, які вважаються найбільш представницькими. Серед писемних джерел найбільш важливими можна вважати метричні книги, які ідентифікуються як офіційні. Корисними при генеалогічних дослідженнях варто вважати матеріали неофіційного характеру – мемуари, спогади, нотатки для пам'яті, щоденники, діаріуші, різноманітній епістолярій тощо.

Найдостовірнішими варто вважати документи офіційного характеру, що значною мірою є результатом праці державних органів різних історичних періодів. Потрібно виділити такі джерельні пам'ятки як газетні статті, епістолярій, народні листи, телефонні книги, адресні календарі та ін.

РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ НАПИСАННЯ ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Ліцеїстові чи учневі закладу загальної середньої освіти потрібно усвідомити важливу тезу – поява генеалогічного дослідження – це результат довготривалої попередньої роботи, а якість побудови родоводу до певної міри залежить від збору необхідного фактичного матеріалу, до якого варто доскіпливо підходити. В цілому, генеалогічний проект варто розподілити на такі етапи:

- 1) збір матеріалу;
- 2) систематизація матеріалу;
- 3) репрезентація матеріалу.

Перший етап можна поділити на такі умовні підетапи:

- а). спілкування з близькими і далекими родичами;
- б). робота з наявними фотографіями та іншими фотодокументами;
- в). пошук генеалогічної інформації серед інтернет-ресурсів;

г). пошукова робота в архівах та бібліотеках. Кожен із цих етапів передбачає відповідний покроковий інструментарій, який належить поступово опанувати, а згодом і застосовувати при розробці родоводів [21, с.97].

На початку вартує провести польові дослідження, зібрати усю усну інформацію (розпитати ближніх і дальніх родичів). Не потрібно недооцінювати опитування – адже існує відповідний атрибут документації та фіксації інформації, «озброїтися» диктофоном. Архіважливо провести збір такої інформації: прізвище, ім'я та по-батькові респондента; обов'язково рік і місце його народження; його дійсну адресу; а також освіту та місце праці (колишньої і поточної, початок переходу на пенсійне забезпечення) [21, с.97, 98].

Наприкінці запису необхідно зафіксувати ким і коли саме матеріал було зібрано (знову ж задокументувати прізвище, ім'я та по-батькові інтерв'юера

(учневі-старшокласнику); рік його народження, а також обов'язково час та місце збору інформації, бажано кількість сторінок).

Створюючи картку особи, у якої бере інтерв'ю учень-старшокласник, необхідно ставити йому запитання, які допоможуть з'ясувати імена та прізвища предків, дату і місце їхнього народження, здобуту освіту і фах, місця роботи, займані посади, а також місця проживання, бажано соціальний статус, віросповідання та іншу інформацію про людину. Вочевидь доречно учневі занотувати також вагомні обставини участі абонента у важливих історичних подіях, факти з громадської, чи суспільно-політичної діяльності тощо. При необхідності доречно також зафіксувати своєрідні складові писемної спадщини особи – публікації, якщо такі є, окремі спогади, записи для пам'яті, у деяких випадках щоденники. Траплялося, що особа, у якої бере інтерв'ю учень-старшокласник листувалася із іншими представниками своєї сім'ї і це листування якоюсь мірою збереглося [52, с.63].

Дуже цінно також зробити копії свідоцтв про народження, про шлюб, про смерть та інших документів близької родини. Часом такі документи зберігаються в домашніх умовах. Належиться також зосередити увагу на зборі таких документів (дипломів, трудових книжок, пенсійних посвідчень, автобіографій та ін). Що дуже важливо, потрібно сканувати фотографії з сімейного (родинного) архіву. Трапляється, що на світлинах (як правило на зворотному боці) міститься багато своєрідних підказок про пошук відповідної інформації про ту чи іншу історичну людину (нерідко фіксується рік, місце події, якій приурочене це фото) [21, с.98]. Разом із тим, учневі-старшокласнику потрібно усвідомлювати, що до зворотніх записів на фотографіях варто відноситися і з певними умовностями, бо підпис міг бути поміщений дещо пізніше чи в інший хронологічний проміжок. Такі матеріали разом зі спогадами родичів поза всяким сумнівом нададуть можливість молодому пошуковцеві на першому етапі вивчення родоводів зосередити рубіжну інформаційну базу [23; 21, с.97].

Не варто гребувати також інформаційними можливостями, які надає мережа інтернет. Стрімка пошукова діяльність в інтернет-просторі однозначно стає додатковим джерелом отримання інформації генеалогічного характеру. У мережі усе більше створюються різноманітні тематичні бази (існують наприклад бази даних, де зосереджена інформація про жертви сталінських репресій (www.reabit.org.ua). До того ж, інформацію про репресованих родичів можна знайти у базі списки жертв політичних репресій радянського періоду в Україні [13; 14; 25].

Вартує учневі-старшокласнику звернути також увагу на сайт «Реабілітовані історією», де зберігаються, зокрема, збірники, сформовані по різних областях України. Привертає увагу сайт «Меморіал», де міститься інформація про учасників Другої Світової війни, зокрема списки зниклих під час військових дій. Задля створення родинного дерева в пригоді можуть стати і польські сайти (Szukajwarchiwach – узагальнюючий портал польських архівів). На сайті за прізвищем можна знайти документи, фотоматеріали про різних людей, які є об'єктом уваги генеалогів. Потрібна інформація розташовується також на сайті головного Архіву давніх актів у Варшаві (АДА у Варшаві). Там, зокрема, є відскановані метричні книги, та інша інформація про людей, які проживали у різну історичну пору на українських землях (Поділлі, Поліссі, Волині, Холмщині, Галичині, Лемківщині тощо) [13].

Одним із найпредставницькіших узагальнюючих сайтів слушно вважається Family Search, де зібрана інформація про людей із різних країн, у тому числі і про українців. Можна послуговуватися також українським сайтом «Рідні», де опублікована інтерактивна карта поширення прізвищ в Україні [14].

Тематичних сайтів є, зазвичай, велика кількість а тому їх вартує відповідно диференціювати, розподіливши по напрямках: сайти *родинні*, *краєзнавчі*, *портали (форуми)* тощо.

Родинні сайти легко розпізнати за назвами – «*фамільний сайт*», «*домашній сайт родини*», «*генеалогічне древо*» тощо. Тут часто викладають

інформацію про родинні витоки, місця проживання сім'ї та ін. Вочевидь найгрунтовнішим вітчизняним ресурсом цієї категорії слід уважати український генеалогічний портал «Родовід». Там легко можна знайти необхідну контактну інформацію про українські архіви, електронні версії потрібних архівних документів а також, що важливо, методичні рекомендації для генеалогів-початківців. Інформація у цьому генеалогічному порталі добре систематизована і доступно викладена. Існують також різні портали, форуми (наприклад «Домівка», «Livejournal» та ін.) на яких члени родини можуть спілкуватися, пошукати один одного тощо [32].

У пошуковій діяльності учням-старшокласникам допоможуть також популярні нині соціальні мережі, де реєструються мільйони людей різних поколінь із різних країн. Соціальні мережі дають змогу відшукати далеких родичів, провести їхнє анкетування тощо. Крім того, дослідник може вступати в інтернет-спільноти, об'єднані генеалогічними пошуками. В українському сегменті мережі виокремимо передусім сайт www.forum.genoua.name. Не потрібно забувати також про відому соціальну мережу *Facebook*. Де також зосереджується цінна інформація. Вочевидь, серед різноманітних генеалогічних груп найбільш повною варто вважати «UAGenealogy», де є відскановані довідники метричних книг, зібрані карти, довідники областей тощо. Відомий портал «Територія родичів» пропонує дослідникам широкий спектр послуг – від методологічних рекомендацій аж до переліку комерційних послуг [13]. Узагалі, учневі-старшокласникові не варто прибігати до комерції, яка як правило звужує пізнавальні можливості, знижує знання матеріалу. Перевага цих порталів у тому, що вони можуть бути створені в домашніх умовах, не відвідуючи архівів, бо вітчизняні генеалоги продовжують оцифровувати архівні документи. І цей процес буде ширитися.

У контексті пошуку відповідної генеалогічної інформації вартує учневі-старшокласникові звернути увагу на краєзнавчі публікації, а також інформацію про населені пункти, із якими пов'язана історія роду. Аналіз таких публікацій надає можливість розпочати пошуки паперових

версій краєзнавчих досліджень, а також краще відтворити соціально-історичну атмосферу того чи іншого регіону.

Звісно, що основний масив документів, які допоможуть учням пролити світло на родовід міститься у архівах, причому значна їхня частина зберігається на паперових носіях. На мікрофільмах інформації, як правило, менше. Але треба бути готовим до того, що кожен архів має свої правила користування (Важливо зателефонувати до архіву і запитати у який спосіб можна надсилати запит. Своєю чергою, подаючи запит до архіву вартує надати максимально точну інформацію: ім'я, прізвище, по-батькові, дату і місце народження, а при необхідності віросповідання, церкву до якої належав родич, по можливості соціальний стан і рід занять тощо).

Якщо всі організаційні питання будуть успішно вирішеними, учень-дослідник потрапляє до читальної зали архіву, де йому невдовзі нададуть довідники і бланки заявок. У довідниках, як правило, відзначається якому рокові і населеному пункту відповідає та чи інша архівна справа. Необхідно зробити собі виписку про всі справи, що стосуються населеного пункту, церкви чи особи про яку йде мова. Виконання заявки дослідника такого характеру зазвичай становить 1–3 дні. Треба також мати на увазі, що чимало архівів мають додаткові послуги (замовлення справ телефоном, фотокопіювання чи сканування книг тощо). Але ці послуги також є платними. Можна також замовити завірені архівом копії і це слугуватиме офіційним документом, якщо виникне потреба отримати певний матеріал в архіві. Але такі послуги як правило платні [21, с.98].

Нині значна частина старих документів вже оцифровані і є в інтернет доступі. А іноземні архів-сайти – можуть бути невід'ємним джерелом інформації для дослідження власного родоводу. Тут вартує просто уміти знайти відповідну інформацію в інтернет мережі.

Якщо зробити історичний зріз, то вірогідно в Україні інформацію про найдавніші часи можна віднайти у Центральному державному історичному архіві Києва або Львова. Але у кожній області також функціонують свої

регіональні державні архіви. Допоміжну роль у пошуці свого коріння можуть відіграти обласні архіви СБУ чи МВС.

Найціннішу інформацію, яку учні спроможні знайти у архіві – метричні книги (про це велася нами мова вище). У Російській імперії на масовому рівні метричні книги стали вестися приблизно з 1730-х рр., а для католиків приблизно сто років потому. Провалилися метричні книги в церквах до приходу радянської влади (пізніше укладалися Записи актів громадянського стану (ЗАГС), нині – ця служба має назву РАЦС – Реєстрація актів цивільного стану) [13].

Нині метричні книги переважно знаходяться в місцевих обласних архівах, інколи центральних державних архівах в Україні та в архівах органів РАЦС. Але, шукаючи метричні книги потрібно знати приналежність населеного пункту до того чи іншого воєводства (губернії), його назву, а ще бажаніше – повіт, до складу якого входило місто або село. Треба також мати на увазі, що невеликі населені пункти не мали своїх церков, і обряди хрещення, одруження чи поховання проводилися в церквах сусідніх населених пунктів.

Традиційно метричні книги поділені на три частини – записи про народження, записи про шлюб та записи про смерть. Треба учневі також мати на увазі, що реєстрація в метричних книгах велася священиками зі слів, а тому в надписах знаходимо велику кількість простонародних найменувань населених місць чи навіть прізвиськ людей. Важливо також зазначити, що до метричних книг не потрапляли мертвонароджені, діти померлі до хрещення та неохрещені. В метричні книги про померлих можуть не потрапити також особи, які закінчили життя суїцидом. Записи про шлюб є змістовними бо зазвичай лише в них указувалося дівоче прізвище нареченої та місце її народження. Слід також звернути увагу на імена хресних батьків, бо нерідко ними ставали близькі родичі. В органах реєстрів актів цивільних станів можуть зберігатися також домові книги, у яких записували всіх мешканців однієї квартири.

Однак, працюючи у РАЦСах учневі треба мати на увазі, що там зберігаються документи лише за останні 75 років. Варто також мати на увазі, що більш ранні записи у католицьких храмах зроблені зазвичай латиною чи польською мовою; у лютеранських храмах – німецькою, а в юдейських синагогах – на ідиші. Тож під час генеалогічного дослідження, зокрема роботи з архівними матеріалами, у пригоді стане знання іноземних мов. Безумовно, що дослідження архівних документів потребує від молодого дослідника певної підготовки, адже вони написані різними почерками, а іноді – навіть пером [21, с.98, 99].

Якщо пошуковець досліджує священничі родини (особливо греко-католицькі), то велику допомогу йому нададуть метрики клиру єпархій, які здебільшого знаходяться у обласних архівах. У цьому документі фіксується не лише дата народження або смерті священнослужителя, але й дата свячення, а також із точністю до дня – місця перебування на парафіях у якості сотрудника чи пароха [4; 5; 6; 7; 8]. Але метрики клиру велися переважно до 1946 р. (Львівського псевдособору). Якщо досліджуватимуться родини російського православного духовенства, то записи у метричних книгах траплялися і в радянські часи.

Не варто дослідникові нехтувати таким першоджерелом як шематизми, де подавалися не лише списки духовних осіб, а й списки усіх парафій, кількість вірних та церковних товариств, стан церковного майна тощо [7; 8]. Такі шематизми почали друкуватися вперше в римо- і греко-католицьких єпархіях. Найстарший друкований шематизм з'явився 1814 р. У всіх єпархіях вони з'являлися щорічно, спочатку латиною, згодом і латиною й українською мовою, а пізніше – виключно українською мовою. Останні шематизми вийшли друком у 1940-х рр.

Під час генеалогічного дослідження варто обов'язково пам'ятати про авторські права на зібрані дані. Тобто під час використання цієї інформації – цитування, переказування тощо – слід вказувати автора і назву публікації, фотографії, малюнку тощо, а також посилання на інтернет-ресурс, на якому

розміщені ці дані. Цією інформацією не можна нехтувати, бо часом виникають доволі болісні і неприємні ситуації, порушення принципу доброчесності навіть позови до суду.

Джерелом інформації можуть також слугувати епітафії на надмогильних пам'ятниках на кладовищах. Крім того, там нерідко розташовуються фотографії предків, які можуть також представляти неабияке значення. Іноді в пригоді може стати адміністрація кладовищ, бо там зберігаються книги, де фіксується точне місце і дата поховання родича. У ході праці над довідником логічними видаються фото епітафій на надмогильних пам'ятниках [21, с.98].

Наступний відповідальний етап – *систематизація* зібраних даних. Вартує учневі-досліднику започаткувати свій особистий архів, у якому він зберігатиме: папки, складені на особу (де зосереджуватимуться картки особи з їх даними, копії документів і фотографій, їх особисте листування (епістолярій), нотатки для пам'яті (записи), спогади особи, а також при необхідності і диктофонні записи розмов із людиною, яка складає інтерес для учня-дослідника тощо). Усі старі документи варто тримати в окремих целофанових файлах в розгорнутому вигляді. Крім того, з них бажано зняти дублікати (у випадку втрати). У разі необхідності вартує звернутися до спеціалістів, які можуть допомогти упередити руйнацію цінного історичного документа (але це також можуть бути платні послуги) Такий особистий паперово-електронний архів можна зберігати в спеціальній коробці (боксі) у шафі [20, с.24, 25].

Необхідно також створити електронний аналог документів (дублікат), яким дослідник може користуватися під час майбутніх пошуків, аналізу і впорядкування своїх даних. Дві версії архіву гарантують збереження інформації у разі різних непередбачуваних ситуацій на зразок «штучного» чи вірусного пошкодження електронної версії або випадкову втрату паперових копій документів тощо.

Якщо дослідник зібрав необхідний фактичний матеріал для складання генеалогічного дерева своєї родини, то у такому випадку, вартує, передусім,

розсортувати потрібний зібраний фактичний матеріал за тематичними групами (в окремі «папки»). На титульних сторінках цих «папок» слід зазначити, до якого питання майбутнього родоводу містяться документи. Вважаємо, що такий підхід повинен допомогти учневі чіткіше уявити своєрідний «каркас», концепцію майбутньої творчої роботи. Наприклад, у папці під назвою «Мельники» варто зосередити відповідний фактаж про це родинне відгалуження. У папці «Левицькі», «Бойки» або «Чайковські» вартує вмістити інформацію про ці родини тощо. Такий розподіл зібраного матеріалу («по папках») не лише допоможе автору чіткіше виділити концепцію створення генеалогічного проекту, а й значно спростить йому роботу вже на теоретичному етапі – при з'єднанні фактів в одне ціле [20, с.24, 25].

На початку наступного, *теоретичного (репрезентативного)* етапу варто укласти таблицю, куди вписати записи про відомих чи «потенційних» родичів. У таблицях уміщують як правило основну статистичну інформацію: імена і прізвища особи; дати і місце народження, дату шлюбу; освіту, місця праці, проживання, прижиттєві досягнення, рік і місце смерті, місце поховання тощо. Для цього можна застосовувати умовні позначки: * – *народження особи*, × – *шлюб*, † – *смерть* тощо [21, с.100].

Учневі-старшокласникові – автору генеалогічного дослідження вартує означити плани із написання генеалогічного *довідника*, а вже на його основі укладати генеалогічне дерево. Довідник може мати як популярний так і науково-популярний характер. Науково-популярний варіант звісно більш складний, «претензійний» але це значно точніший вимір генеалогічного довідника. Його особливістю є також не лише більш «суворий» стиль написання, а й, наявний науковий апарат, який вартує уміщувати внизу сторінки (посторінковий). Це значно спростить читачеві можливість знайомитися з історичними першоджерелами та книгами по темі. Крім того, треба також мати на увазі, що генеалогічні книги розраховані здебільшого на широке коло читачів і мають звісно популярний характер. Крім того, генеалогічний довідник має перш за все статистичний характер. Хоча цілком

логічною буде також інформація мемуарного характеру, спогади предків, влучні цитати «родичів-респондентів» тощо.

Якщо говорити про довідник, то учневі-старшокласникові (авторові довідника) варто розміщувати отриману інформацію «пірамідально» – зверху вниз. Де верх – предки, а низ – сучасники. Назви розділів потрібно розміщувати великими прописними літерами, визначальних («кущових») предків виділяти напівжирним тоном, більш «похідних» («пересічних») родичів відзначати підчеркуванням. Бажано у дужках курсивом вказувати поряд із історичними назвами територіально-адміністративних районів, населених пунктів чи вулиць також і сучасні їхні назви (це краще для осіб, що читатимуть довідник на сучасному етапі). Є потреба зазначати також дівочі прізвища жінок, двійні імена предків та ін. Конкретизація доречна також при вказуванні невідомих широкому загалові читачів термінів чи понять, латинізмів, архаїзмів, теологізмів (наприклад – абсолювент (*випускник*); емерит (*священик у відставці*); коад'ютор (*помічник*)). Якщо йде цитата – доречними видається авторська аббревіатура (наприклад – *X.C.*) [52].

Логічно також визначитися зі скороченнями слів. Наприклад село – *с.*; місто – *м.*; рік – *р.*; роки – *рр.*; століття – *ст.*; початок – *поч.*; кінець – *кін.*; отець – *о.* (Це звичні на перший погляд скорочення, але для учнів це може бути новинкою). Напрошуються також скорочені назви років (наприклад – 1940-ті *рр.*). Потрібно визначитися як постійно писати – *ті* чи *і* і так застосовувати у тексті. Якщо ж автор-старшокласник, реставруючи текст має сумніви у правильності запропонованих особистих даних того чи іншого предка радимо курсивом вказати наступне уточнення: (*повністю прізвище встановити не вдалося*) [21, с.100].

Вартує учневі при складанні генеалогічного довідника поміщувати тактовні підписи під фотографіями. (Потрібно акуратно підійти до сканування світлин із налаштуванням відповідної роздільної здатності у пристроях. Це може мати визначальне значення для отримання відповідного рівня фотографій у майбутній книзі-довіднику). У підписах до фото вартує

зазначати джерело (краще курсивом), де зазначити де автор узяв фотодокумент: з архіву, певної монографії, збірника документів тощо. Це може убезпечити учня від можливих претензій авторів щодо незаконного використання ілюстрацій чи іншої фотопродукції). Особливо це стосується старовинних фотодокументів, які друкуються вперше. Потрібно також зазначити рік та місце, де зроблена та чи інша фотографія. Якщо учень-старшокласник – автор книги-родоводу має сумніви у правильності дати тоді потрібно поруч із хронологією додати знак питання – (?). Підписуючи світлини, потрібно також конкретизувати у якій послідовності на фото розміщується особа (*четвертий праворуч; обидва ліворуч; у центрі* тощо) [23].

Молодому досліднику родоводів важливо «удревнити» фотодокумент, сканувати окремі надписи, еклібриси тощо. Можна також сканувати зворотні сторінки фотодокументів, де можуть знаходитися вартісні підписи, марки та ін. Нерідко доречними є вміщення до книжки відсканованих паспортів, свідоцтв про народження, табелів про навчання, посвідчень, різноманітних довідок, справок тощо [21, с. 99, 100].

Такі частини праці як вступ, післямова, показник імен пишуться у генеологічному довідникові наприкінці. Якщо учень-старшокласник зупиняється на варіанті книги-родоводу, то важливо, щоб автор добре продумав її концепцію. (Бути коректним до чужої думки істориків навіть у випадках незгоди із судженнями інших колег). Основними якостями, які рухатимуть автором родоводу є стислість, ясність і точність викладу матеріалу.

Щодо стислості, то реалізація цієї якості означає вміння учня-автора уникнути непотрібних повторів, надмірної деталізації тощо. Важливе значення становлять і цитати. Але кількість цитат повинна бути оптимальною аби не утвердилася думка про автора, як «цитатомана». Ознака ясності регулює вміння писати доступно і однозначно. Часом вживаються без потреби чужоземні слова, які дублюють українські і тим самим ускладнюють текст. При потребі використання в тексті таких малознаних широкому колу читачів слів (неологізмів, архаїзмів, теологізмів) втоді потрібно учневі-

старшокласнику давати в дужках їх тлумачення. Точність наукової мови певною мірою забезпечується дотриманням стилістичних і синтаксичних норм. Порушення їх породжує неправильне тлумачення висловленої думки [20, с.25].

Завершальний етап творчої роботи – укладання *генеологічного дерева*, який, найчастіше будується вертикально, «по ієрархії» – від предків до нащадків. На вершині дерева перебуває хронологічно найвіддаленіший предок (засновник роду, якого генеалоги ще називають *пробант*) [52, с.67].

Тут потрібно поділити великий за розміром (широкоформатний) паперовий ватман на уявні рядки (спершу простим олівцем окреслити необхідну кількість ліній залежно від родинних поколінь). Біля позначки ім'я та прізвища особи обов'язково зафіксувати роки (а якщо відомо, то і дні, місяці народження і смерті особи). Принцип – чим більше конкретики тим краще. При цьому, формуючи *генеологічне дерево* можна послуговуватися умовними позначками зазначеними вище у таблиці: * – народження особи, × – шлюб, † – смерть про що йшла мовилося вище. При цьому, умовною позначкою чоловіка як правило обирають *геометричне коло*, дружини – *трикутник* між якими варто провести з'єднуючу лінію, що буде означати перебування цих осіб у шлюбі. На нижчому щаблі дерева перебувають діти подружжя (наступне покоління), які також з'єднуються лініями (у залежності скільки у подружжя було дітей). Над лініями доречно вказувати імена, а також роки життя дітей. Такий ланцюг генеалоги доводять до сучасного покоління нащадків [47, с.44–53].

Важливо, що в інтернет мережі міститься чимало ресурсів (частина з яких є комерціалізованими), які допоможуть організувати весь корпус роздуботої інформації. Наприклад, *програма «Родичі»* дозволяє візуалізувати родинне дерево – побудувати його, а при потребі за відповідну плату навіть розмістити на своїй інтернет-сторінці. Інша програма під назвою *«Спадщина»* дозволяє укладати родинне дерево, а також зосереджувати фотоальбоми, тексти і документи. Сформувавши фотоальбом та збудувати своє

родинне дерево допоможе ще одна програма – *«Сімейний літопис»* та своєрідна генеалогічна галерея *«Родострой»*. Серед відомих та корисних міжнародних ресурсів можемо порадити такі мережі як: «Geni», «Ancestry.com», «MyHeritage», а також доволі відому польську програму «MoiKrewni» [13].

У цьому контексті треба згадати також про компетентності. Згідно з Концепцією Нової української школи Міністерства освіти і науки України, можна виділити десять загальних компетентностей учня новітньої середньої школи [57, с.11]. Виберемо найадаптованіші під нашу тему. Спілкування національною мовою – це майстерність писати, спілкуватись, говорити рідною мовою. Сюди ж можна віднести навички комунікації іноземними мовами. На іноземні мови (передусім англійську) можна також перекладати родоводи (нині це в моді і користується неабияким попитом).

Компетентність у галузі ІКТ (Інформаційно-комунікаційна компетентність) – це впевнене застосування і використання інформаційних технологій [57, с.11]. Зокрема, впровадження, пошук, обробка, аналіз, сприймання інформації в практичній роботі (у нашому випадку при укладанні родоводів). ІКТ – це також навички в медіа-просторі та базове програмування. Звісно це важливо, бо нині дуже багато корисних генеалогічних сайтів для учнів знаходиться в електронному вигляді, містяться в інтернет-просторі. Крім того нині в інтернеті зосереджено також чимало різнорідних програм по конструюванні генеалогічних дерев тощо.

Уважаємо, що нині незмінна компетентність сучасної людини – це вміння вчитись упродовж всього життя. «Prometheus», «EdEra», «Plearn», «Gios» – онлайн-платформи з безкоштовними курсами, стануть у нагоді для реалізації компетентності «навчання протягом життя».

Ініціативність і підприємливість [57, с.12] має сформувати вміння і навички, які дадуть змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному чи соціальному житті, професійному зростанні. Ця компетентність передбачає продукувати цікаві ідеї, здійснювати творчий підхід у вирішенні життєвих

проблем, інноваційні пропозиції з намірами покращення особистого соціального статусу та суспільства і держави, а також навички із фінансової грамотності. Не секрет, що нині є професійні історики, які доволі непогано спроможні заробляти на створенні родоводів «під заказ».

Знання у галузі культури [57, с.12], головним чином, полягає в обізнаності творами мистецтва, самостійності у вираженні поглядів, ідей, думок на основі аналізу мистецтва. Незамінним помічником вчителя в розвитку цієї компетентності може бути додаток «Google-lens», що дає змогу пізнати архітектурні пам'ятки, речі, експонати, книги, картини. У цьому додатку є чимало пізнавальної інформації з історії родоводів.

Громадянська та соціальна компетенції [57, с.12] – це виховання громадянина, мотивації учнів до участі у громадському житті. Зокрема, повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття. Уважаємо, що знання свого роду та походження – необхідна життєва компетентність, і учням потрібно знати свої витоки. Громадянську компетентність можна сформувати шляхом почуття гордості за свій рід, за відомих і видатних предків та історичних діячів. Вчитель спроможний розвивати громадянську компетентність учнів на уроці історії.

Варто також згадати компетентність у сфері екології та здоров'язберігаючу компетенцію. Сюди входить знання про раціональне використання природних ресурсів, ведення здорового та активного способу життя [57, с.12].

Реформи сучасної української школи спрямовуються на формування в учнів правильного історичного світогляду, критичного ставлення та предметних компетентностей з предмета всесвітня історія та історія України.

До таких компетентностей варто віднести: хронологічну, інформаційну, просторову, аксіологічну та логічну [56, с.206].

Хронологічна – це орієнтування в історичному часі, проводити аналіз суспільно-політичних та суспільно-культурних явищ у певному історичному проміжку, в історичній епосі, порівняння та співставлення історичних подій у

хронологічному розвитку людства, вміння пізнавати історичний хід подій з використанням періодизації, характеризувати причинно-наслідковий аспект історичних подій, оцінювати зміни людства протягом історії тощо [56, с.106].

Просторова предметна історична компетентність – це орієнтування в просторі та навички співставляти візуальні генеалогічні матеріали з соціокультурним розвитком. Учні повинні вміти користуватись генеалогічною картою, таблицею, деревом родства тощо.

Інформаційна компетенція – це опрацювання історичних джерел, документів, генеалогічної продукції, обробка історичної інформації та вміння критично аналізувати інформацію, що в ньому подана [58, с.11].

Логічна компетентність – це вміння аналізувати, характеризувати, пояснювати та тлумачити події і явища в контексті історичного розвитку людства, критично мислити тощо [59]. Для формування цієї компетентності корисним буде складання генеалогічних дерев і генеалогічних кросвордів. Зокрема, кросворд на тему: «Що історичні пам'ятки розповідають про старовинні родословні». Це можна застосувати для учнів 5 класу (Окремі кросворди поміщено нами нижче).

Аксіологічна компетентність позначається як здатність давати оцінку, характеризувати історичні події чи постаті, «корелюючи» з історичним минулим та плекаючи моральні та гуманістичні цінності стосовно конкретної людини чи суспільства в загальному [59].

Таким чином, досліджуючи та вивчаючи з учнями родоводи можна сформувати усі предметні історичні компетентності – просторову, хронологічну, інформаційну, аксіологічну та логічну. Правильне і доречне використання хронологічних шкал, генеалогічних дерев, кросвордів за допомогою описаних вище інструментів спроможні чітко та якісно сформувати предметні компетентності у галузі історичної науки учнів середньої школи.

Щодо укладання списку використаних джерел та літератури, то найпевніше найкраще послуговуватися пострінковими покликами (фіксувати

покликання у ході викладу фактичного матеріалу (без квадратних дужок, подається лише в потрібному місці маленька арабська цифра 1, 2, 3, 4 і т. д.)). Одночасно вміщуються відповідні цим цифрам позиції використаних праць чи історичних першоджерел наприкінці статті. Вказаний підхід передбачає своєрідну структурування списку використаних праць за алфавітним принципом або ж за «науковою ієрархією» (спершу архівні матеріали, згодом опубліковані документи і матеріали і т. д.) [20, с.29, 30].

Можемо також наостанок помістити окремі матеріали «дотичного характеру», складені нами: генеалогічну картку, досьє, тест а також генеалогічний ребус. Вони можуть допомогти учневі і наставникові у їхніх генеалогічних пошуках.

Генеалогічне досьє

1. Громадянський стан (свідоцтва про народження, смерть, усиновлення).
2. Сімейний стан (свідоцтва про шлюб, розлучення, шлюбні контракти).
3. Національність (походження, громадянство, документи про еміграцію).
4. Зовнішній опис та стан здоров'я (фотокартки, портрети, медичні свідоцтва).
5. Віросповідання (акти про хрещення, вінчання, відспівування, сповіді та інші документи, що свідчать про релігійність особи).
6. Освіта (дипломи, табелі).
7. Кар'єрний ріст та соціальне положення (накази про призначення на посаду та звільнення, подяки, документи про нагородження та відзнаки, доповідні, покарання, скарги).
8. Політичні переконання (документи про належність до політичних об'єднань, свідоцтва про політичну налаштованість в різні часи).
9. Фінансовий стан (банківські документи, боргові квитанції, свідоцтва про майно).

10. Характер та інтелект (спогади сучасників, наукові праці, зразки почерку).
11. Захоплення (колекції, свідоцтва про літературні, мистецькі смаки, про зацікавленість спортом).

Генеалогічна картка

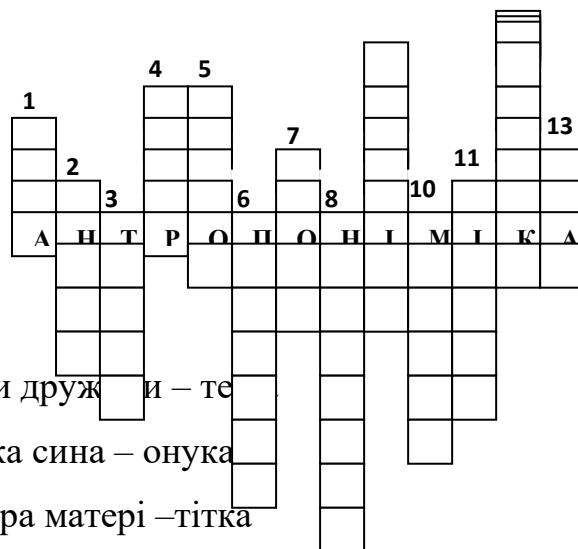
1. Прізвище, ім'я по батькові.
2. Рік, місяць, день та місце народження.
3. Рік, місяць, день та місце смерті, місце поховання.
4. Відомості про батьків.
5. Національність.
6. Віросповідання.
7. Прізвище, ім'я по батькові дружини.
8. Рік, місяць, день та місце одруження.
9. Відомості про батьків дружини.
10. Рік, місяць, день та місце смерті дружини.
11. Фізичні дані та причина смерті.
12. Політичні переконання.
13. Освіта.
14. Службове становище.
15. Нагороди, відзнаки, звання та титули.
16. Діти.
17. Фінансове становище.
18. Посилання на джерела та використану літературу.

Тест з генеалогії

1. Яка наука вивчає родоводи?
 - а) геральдика;
 - б) генеалогія;*
 - в) евгеніка.
2. Розквіт генеалогії припадає на
 - а) розвиток феодалізму;*

- б) розвиток соціалізму;
 - в) розвиток комунізму.
3. Один із перших генеалогів України
- а) Яків Маркович;
 - б) Ян (Єрлич) Йоахим;*
 - в) Андріян Чепа.
4. Генеалогічна інформація поділяється на:
- а) чоловічу;*
 - б) жіночу;
 - в) змішану.*
5. Де знаходиться Бібліотека сімейної історії?
- а) США, штат Юта;*
 - б) Україна, Київ;
 - в) Англія, Лондон.
6. Книга для записів відомостей про народження, одруження, смерть
- а) родовідна книга;
 - б) метрична книга;*
 - в) сповідна відомість(розпис).
7. Хто запровадив Губернські родовідні книги?
- а) Петро I;
 - б) Катерина II;*
 - в) Богдан Хмельницький.
8. Який аристократичний титул є найстарішим у східних слов'ян?
- а) князь;*
 - б) граф;
 - в) барон.
9. Виконання генеалогічного запиту здійснює
- а) Служба Безпеки України;
 - б) Державний комітет архівів України;*
 - в) центр надання адміністративних послуг.

Генеалогічний ребус

1. Мати дружини – теща
2. Дочка сина – онука
3. Сестра матері – тітка
4. Брат чоловіка – дівер
5. Батько дружини – свекор
6. Син чоловіка від колишнього шлюбу – пасинок
7. Чоловік сестри дружини – свояк
8. Дружина сина – невістка
9. Напрямок у генетиці про спадкове здоров'я людини – євгеніка
10. Нова дружина батька – мачуха
11. Новий чоловік матері – вітчим
12. Історична дисципліна, що вивчає герби – геральдика
13. Королівська посадова особа в Ранньому Середньовіччі – граф

Таким чином, можна говорити, що робота над генеалогічним проектом вимагає доскіпливої праці. Важливо пошуковцеві правильно визначити поетапність своєї праці: розрізнити збір матеріалів, його систематизацію та репрезентацію. На етапі збору матеріалів доцільно зосередити, передусім, доступний опитувальний матеріал, провести пошукову роботу в архівах, не нехтуючи водночас інтернет-ресурсами. На етапі систематизації важливо правильно структурувати зібраний матеріал, продублювати оригінали документів електронними копіями. Наприкінці молодому досліднику належить упорядкувати матеріал за умовною схемою таблиця–генеалогічний довідник (книга-родовід) – генеалогічне дерево. Думається, що ширша

методична розробка побудови генеалогічного дерева стане перспективою заданої теми.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи положення бакалаврської роботи, хочемо зауважити наступне. Нині зосередилося не так багато наукової і науково-популярної продукції, яка би розкривала теоретичні, а особливо методичні аспекти генеалогічних досліджень у закладах загальної середньої освіти. У пропорції, як видається, теоретичних напрацювань значно більше. Серед статей і книг варто виділити роботи провідного українського генеолога Валерія Томазова. Натомість праць, які би могли методично скеровувати та допомагати учням та їх наставникам – порівняно мало.

Можна висновувати, що перші генеалогічні відомості містилися ще в етногенетичних міфах, легендах та епосах, але вони на той час ще не мали нічого спільного з історичними науковими дослідженнями. Відчутного розвитку генеалогія набула вже у середньовіччі, коли шляхетні роди шукали походження свого прізвища з метою підтвердження свого статусу. У більшості країн Європи процес державного нагляду за складанням родоводів був започаткований лише у XVI ст. Із кінця XVII ст. в Західній Європі генеалогія починає формуватися як окрема наукова дисципліна, а з кінця XVIII ст. у генеалогії як уже науковій дисципліні кристалізується два напрямки. Перший можна назвати енциклопедичним, другий – академічним, бо він вже утверджував генеалогію як повноцінну наукову дисципліну. Наприкінці XVIII – на початку XX ст. було відкрито нові перспективи для родознавства. Саме тоді практично у всіх країнах Європи з'явилася велика кількість енциклопедичних довідників з генеалогії.

У XIX – на початку XX ст. у багатьох європейських країнах виникли генеалогічні часописи й товариства, що дало подальший поштовх розвитку родознавства. Генеалогія відтоді починає сприйматися уже не лише як дисципліна, яка «обслуговує» інтереси верхів суспільства, а й низів соціуму. Це свідчить про відчутну демократизацію генеалогії. Тоді ж появляються перші праці, які описували життя різних соціальних прошарків. По суті, ця

тенденція світової генеалогії буде визначати обличчя цієї дисципліни і впродовж XX – поч. XXI ст.

У міжвоєнну добу генеалогія почала переживати певний занепад, що можна пояснити розчаруваннями гуманітаристикою взагалі на тлі фашизації і милітаризації тогочасного буття. Новий перелом у розвитку цієї науки наступив уже у післявоєнну добу, а точніше наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр. У той час помітно посилюється інтерес до вивчення історичної людини, дослідження її витоків, відбулося своєрідне зближення двох дисциплін – генеалогії та історії.

На українських землях вперше термін «генеалогія» зафіксований ще у XI ст. у візантійській хроніці «Хроніка Амартола». Очевидно, що подальший розвиток вітчизняної генеалогії був пов'язаний із історичними подіями Хмельниччини. Соціальні процеси того часу значно змінили ієрархічну структуру тогочасного суспільства і витворили новий прошарок – козацьку старшину. Цей новий прошарок потребував юридичного офіційного закріплення своїх привілеїв, прагнучи довести свої шляхетські права. Новий спалах розвитку генеалогічних студій стався на зламі 1980-х і 1990-х рр. і був пов'язаний вагомими суспільно-політичними змінами в СРСР, зокрема, «горбачовською перебудовою».

Щодо джерел до реконструкції родоводів то генеалогічні пам'ятки можна типологізувати як усні, речові, візуальні та писемні. Останні слід уважати найпредставницькішими. Серед писемних джерел найбільш важливими можна вважати метричні книги, які ідентифікуються як офіційні. Корисними при генеалогічних дослідженнях варто вважати матеріали неофіційного характеру – мемуари, спогади, нотатки для пам'яті, щоденники, діаріуші, різнорідний епістолярій тощо. Надійними варто вважати документи офіційного характеру, що значною мірою є результатом праці державних органів різних історичних періодів.

– Із приводу методичних рекомендацій для написання генеалогічних досліджень то констатуємо, що пошуковцеві правильно

визначити поетапність своєї праці. Спочатку варто провести збір матеріалів, потім його систематизувати та репрезентувати. На етапі збору матеріалів доцільно зосередити, передусім, доступний опитувальний матеріал, провести пошукову роботу в архівах, не нехтуючи водночас інтернет-ресурсами. На етапі систематизації важливо правильно структурувати зібраний матеріал, продублювати оригінали документів електронними копіями. Наприкінці належить упослідовнити матеріал за умовною схемою таблиця – генеалогічний довідник (книга-родовід) – генеалогічне дерево. Думається, що ширша методична розробка побудови генеалогічного дерева стане перспективою заданої теми.

Уважаємо, що вивчаючи з учнями родоводи можна сформувати і загальні і усі предметні історичні компетентності – просторову, хронологічну, інформаційну, аксіологічну та логічну. Правильне і доречне використання хронологічних шкал, генеалогічних дерев, кросвордів за допомогою описаних вище інструментів спроможні чітко та якісно сформувати предметні компетентності у галузі історичної науки учнів середньої школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

1.Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДАУЛ), фонд 667 (Державний секретаріат освіти і віросповідань УНР в м.Станіславі), опис 1, справа 55 (Списки учителів Надвірнянського повіту і листування з повітовим шкільним комісаріатом в м.Надвірні про підвищення зарплати учителям).

2.Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 667, оп. 1, спр. 54 (Звіт повітового шкільного комісаріату в м. Надвірній про стан шкіл і навчання в повіті).

3.Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 408, оп. 1, спр. 47.

4.Державний архів Івано-Франківської області. Ф.622, опис 1, справа 1 (Хроніка школи у Гаврилівці).

5.Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, опис 1, справа 330 а.

6.Державний архів Івано-Франківської області. Ф.504, опис 1, спр. 330 д.

ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ

7.Блажейовський Д. Історичний Шематизм Львівської Архієпархії (1832–1944), том II: Духовенство і Релігійні Згромадження. – Львів, 2004. 570 с.

8.Блажейовський Д. Історичний шематизм Станіславівської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1885–1938). – Львів: Місіонер, 2002. 450 с.

МОНОГРАФІЇ, НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ ВИДАННЯ, НАУКОВІ СТАТТІ, МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЙ, ДИСЕРТАЦІЇ, ГЕНЕАЛОГІЧНІ ПОРТАЛИ

9. Белоусова Л. Генеалогические исследования в государственном архиве Одесской области: опыт и перспективы. *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С. 7–26

10. Богинский А. Фонды ведомственных и некоторых государственных военных архивов России как источник для историко-биографических и генеалогических исследований. *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С.27–34.

11. Ворончук І. Актові книги ґродських і земських судів як джерело генеалогічних досліджень: складнощі та пастки практичних процедур. *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С.105–113.

12. Галюк-Мельник О. Історія мого роду. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2021. 296 с.: іл.

13. Генеалогічне дослідження як інструмент порозуміння поколінь. 2015. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/ru/17-genealogchne-dosldjennya-yaknstrument-porozumnnya-rokoln>. (дата звернення: 20. 02. 2021)

14. Генеалогічний портал. URL: <https://uk.rodovid.org/wk/> (дата звернення: 21. 02. 2021)

15. Гнатюк М. Родина Левицьких: священики, митці, педагоги. Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. 114 с.

16. Грабовецький В., Бабій В. Історія села Росільни: історичні нариси, спогади, публіцистика. – Івано-Франківськ, 2004. 138 с.

17. Груша А. Устные источники генеалогической информации в Великом Княжестве Литовском в конце XV – первой трети XVI вв. *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С.42–48

18. Делятинський Р., Єгрешій О., Соловка Л. «Від Голгофи через катакомби до Воскресіння»: до 70-х роковин. Львівського псевдособору 1946

р. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир»*. Збірник наукових праць / Гол. Ред. Р.А.Горбань. Вип. 9. – Івано-Франківськ: ІФБУ, 2016. С.32–77.

19.Дигдалович-Практика О., Єгрешій О. Світлий слід лишаючи по собі . Пам'яті Героя Небесної Сотні Андрія Дигдловича. Львів: ТОВ «Видавничий Дім «Високий Замок», 2020. 131 с.

20.Єгрешій О., Сигидин М. Виконання та захист дипломної і магістерської робіт з історії: навчально-методичний посібник для студентів для студентів спеціальностей 7.030301 і 8.030301 «Історія». Плай, 2009. 48 с.

21.Єгрешій О.І. Методика генеалогічного пошуку у закладах загальної середньої освіти. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. № 3 (189). Березень. 2021. Дрогобич. С.96–101.

22.Єгрешій О.І. Проблема побуту і соціально-психологічної адаптації сімей греко-католицьких священиків – політичних переселенців на Далекий Схід 1950-х – першої половини 1960-х рр. *Науковий і культурно-просвітницький часопис Галичина*. 2013. Ч.22–23. С.324–333.

23.Єгрешій О. Сірецькі-Яримовичі. – Івано-Франківськ: КП фірма «ЛПК», 2020. 332 с.

24.Кобринський Д. Історія роду Кобринських з Черкащини: стратегія дослідження. *Генеалогія. Збірка наукових праць*. Вип. I. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С.151–156.

25.Когут М. А ти знаєш, хто твій прапрадід? URL: https://zaxid.net/znayti_informatsiyu_pro_svoyih_predkiv_yak_stvoriti_genealogic_hne_derevo_rodu_n1491498. 2019. (дата звернення: 20. 02. 2021)

26.Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х рр. XIX століття / НАН України, Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича. – Жовква: Місіонер, 2015. 372 с., іл.

27.Краско А. Насущные задачи генеалогического просвещения: из опыта работы петербургских генеалогов *Генеалогія. Збірка наукових праць*. Вип. I.

Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С.49–54

28. Левицький С. Подорожі у минуле. Івано-Франківськ: Фоліант, 2010. – 50 с.

29. Левицький М. Родина...родина, від батька до сина... Івано-Франківськ: 2014. – 51 с.

30. Легун Ю. Генеалогічні матеріали у фондах Державного архіву Вінницької області та форми роботи з ними *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. – С.55–60.

31. Лисейко Я. Шляхетський рід Пакошовських герба Труби у Сяноцькій землі наприкінці XIV – в першій половині XVI ст. *Генеалогічні записки*. Львів. 2015. Вип. XIII. С.55–61.

32. Лукомська І. Шукаємо родовід. Куди йти? URL: <https://life.pravda.com.ua/travel/2009/09/30/27686/>. 2009. (дата звернення: 23. 02. 2021).

33. Любчик І. Через роки і долі. (Нарис історії села Липівка) [Текст] / І. Любчик. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2002. 155 с.: іл.

34. Масенко Л. Українські імена та прізвища. К.: Товариство Знання, 1990. 48 с.

35. Михайліченко М. Дворянська родовідна книга Харківського намісництва як джерело з історії козацькостаршинських родів Слобожанщини *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С.175–180.

36. Однороженко О. Руські родові герби XIУ–ХУІ ст. як генеалогічне джерело. *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С. 395–426 с.

37. Потапенко С. Списки та відомості 1757–1767 років як джерело до генеалогії козацької старшини слобідських полків. *Генеалогія. Збірка наукових*

праць. Вип. I. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С. 181–193.

38. Родовід. Режим доступу: <https://uk.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81:887146>

39.Скепьян А. Родовая и историческая пам'ять в роду князей Олельковичей-Слуцких. *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I.* Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С. 239–255.

40.Смерека Б. Поборові реєстри як джерело для вивчення приватних землеволодінь та їх власників у Львівській землі Руського воєводства в XVI ст. *Генеалогічні записки.* Львів. 2015. Вип. XIII. С. 139–155.

41. Смуток І. Баранецькі у Перемишльській землі в XV–XVIII ст.: генеалогія роду. *Генеалогічні записки.* Львів. 2015. Вип. XIII. С. 230–235.

42.Смуток І.І. Руська шляхта Перемишльської землі (XIV – XVIII ст.). Історико-генеалогічне дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». – Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Київ, 2018. 590 с.

43. Смуток І. Формування родів руської шляхти Перемишльської землі (XV–XVIII ст.). *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I.* Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С. 255–270.

44. Стецик Ю. Біограми ченців Дрогобицького Василіанського монастиря святих верховних апостолів Петра і Павла (1783 р.). *Генеалогічні записки.* Львів. 2015. Вип. XIII. С. 78–84.

45.Тарнавський Л., Тарнавський В. Родовід Савчинських. Львів: Апріорі, 2011. 268 с.:іл.

46.Томазов В. Родовід. Науково-методичний посібник. К.: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2001. 52 с.

- 47.Томазов В. Родовід. Як знайти своє коріння? К.: Мистецтво, 2020. 80 с.
- 48.Томазов В. Роль речових та візуальних джерел у генеалогічному дослідженні. Речі і образи: матеріали конференції «Спеціальні історичні дисципліни в контексті «речового» та «візуального» поворотів європейської гуманітаристики» (4 жовтня 2019 р., м. Київ) / відповідальний редактор Ольга Ковалевська ; упорядник Світлана Блащук, Геннадій Боряк, Ольга Ковалевська. Київ : Інститут історії України Національної академії наук України, 2020. С. 161–173.
49. Томазов В. Соціальний статус купців-хіосців Маврогордато в Російській Імперії: пошуки дворянства. *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С.287–301.
50. Ульяновський В. Генеалогія княжого роду Острозьких: проблеми конструювання та реконструкцій *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С. 303–336 с.
51. Фільц Б., Гусар Л. Генеологічні гілки Іванни Савчинської та Павла Нуд.// Матеріали третьої міжобласної генеологічної конференції «Український родовід», 24-25 листопада 2001 р./ Упорядник Адріана Огорчак. – Львів: НВФ «Українські технології», 2003. С.215–220.
- 52.Целуйко О. Генеалогія у навчальному процесі студентів-істориків. *Генеалогія. Збірка наукових праць / Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. Вип. I. С. 62–68.*
- 53.Черепанова С. Родовід – духовний діалог поколінь: методичні рекомендації. Л.: Каменяр, 1998. 150 с.
- 54.Чернецький Є. Караффа-Корбути Герба Корчак на київському Поліссі та Пороссі у ХУІІІ–ХІХ ст. *Генеалогія. Збірка наукових праць. Вип. I*. Голова редколегії В.А. Смолій; упорядник В.В. Томазов. К.: ВД «Простір», 2013. С. 345–372.

55.Шелудько С. Рід Ілляшенків-Кириловичів: приклад реконструкції родоводу провінційної шляхти Лівобережжя (середина XVII – початок XX ст.). *Генеалогічні записки*. Львів. 2015. Вип. XIII. С. 373–380.

СТАТТІ МЕТОДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

56. Актуальні питання компетентісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник / В. Ю. Кришмарел, Ю. Б. Малієнко, Т. І. Мацейків, Т. О. Ремех. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 370 с.

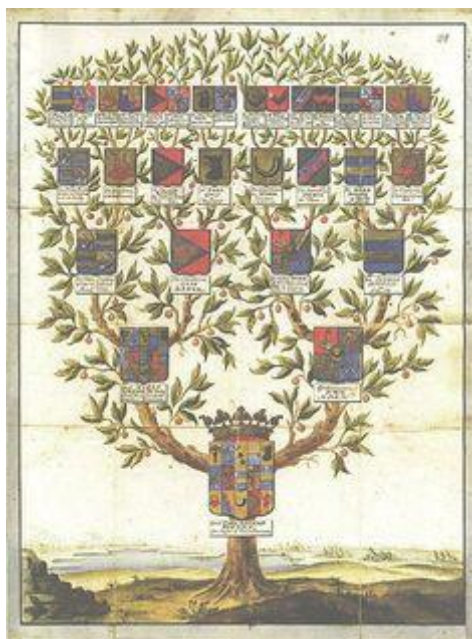
57. Методичні рекомендації до викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2021/2022 у навчальному році. Лист наказу Міністерства освіти і науки України від 12.09.2021 № 1/9-482 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/615/ea8/139/615ea81390d03334472308.pdf> (дата звернення : 10.04.2022).

58. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Міністерство освіти і науки України. Історія України. Всесвітня історія 10–11 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasi> (дата звернення : 10.04.2022).

59. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення : 10.04.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Генеалогія гербів. Європа. Доба Середньовіччя.

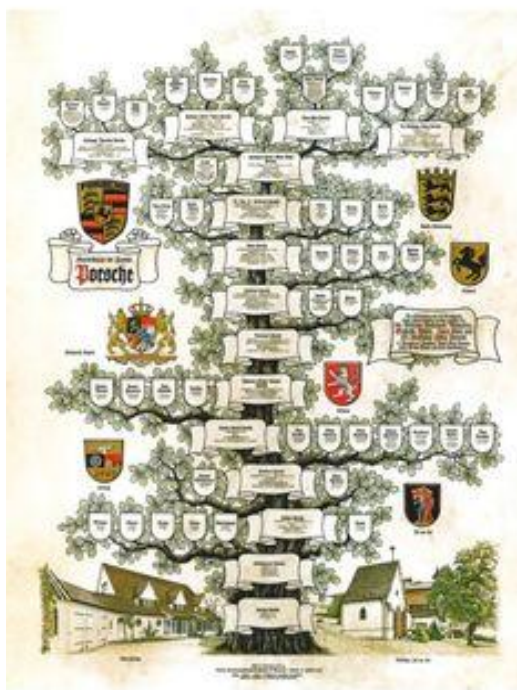
Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:
https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Додаток Б

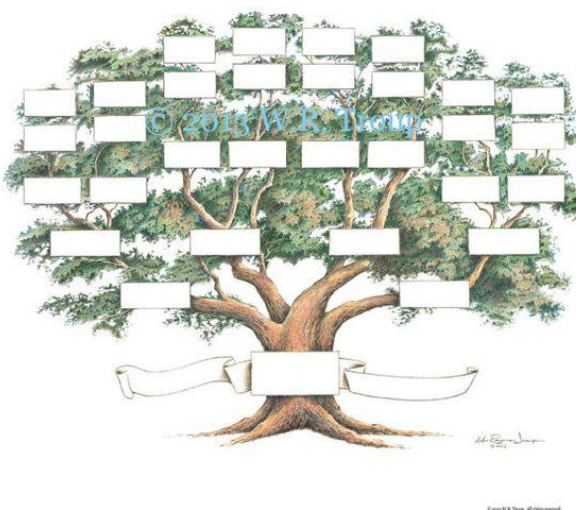

Одне з найбільших (17-ти покоління) генеалогічне дерево. Швеція. ХІХ ст.

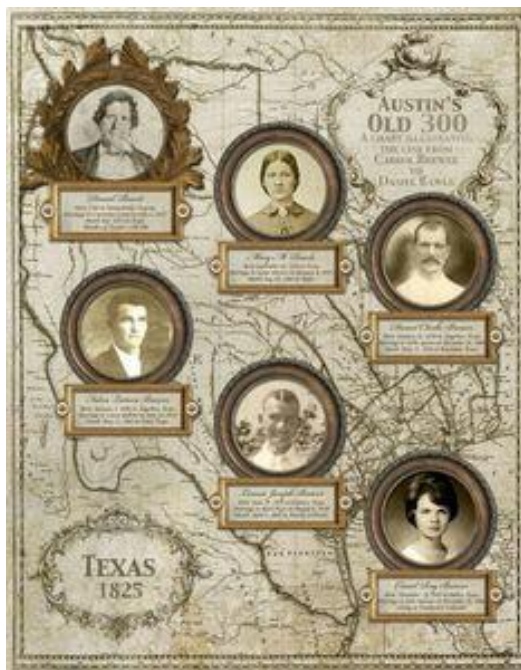
Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:
https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Старовинне німецьке гербове дерево родства. XVI ст. Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу: https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Зразок шотланського генеалогічного дерева XIX ст. Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу: https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Генеалогічне дерево. США. Техас. 1825 р. Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

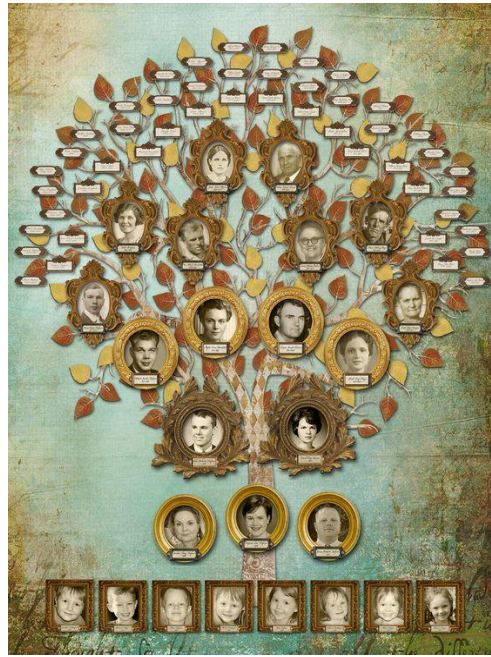
https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Настінний побутовий колаж предка Джона Лі. США XIX ст.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Зразок американського генеалогічного дерева. 1960 р.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

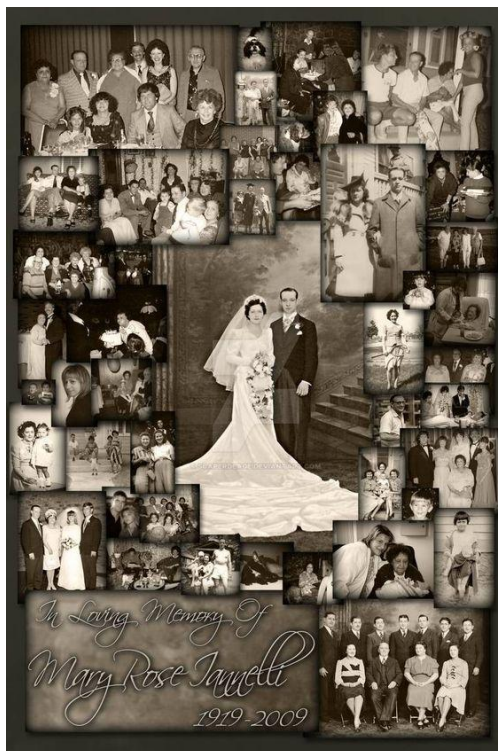

Настінний побутовий колаж кравецької родини предків. США XIX ст.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Додаток 3

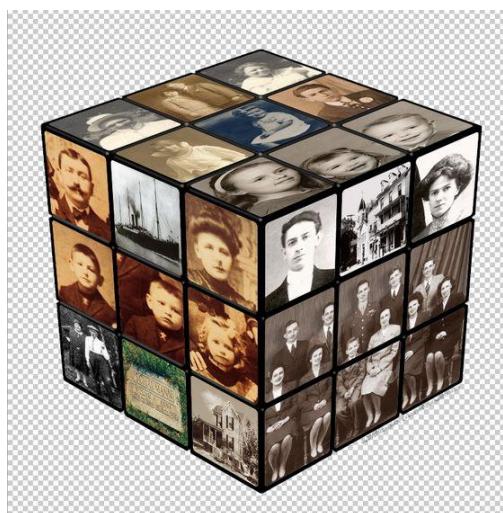

Родинний колаж пам'яті з нагоди 90 річчя пробанта. США.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Додаток И

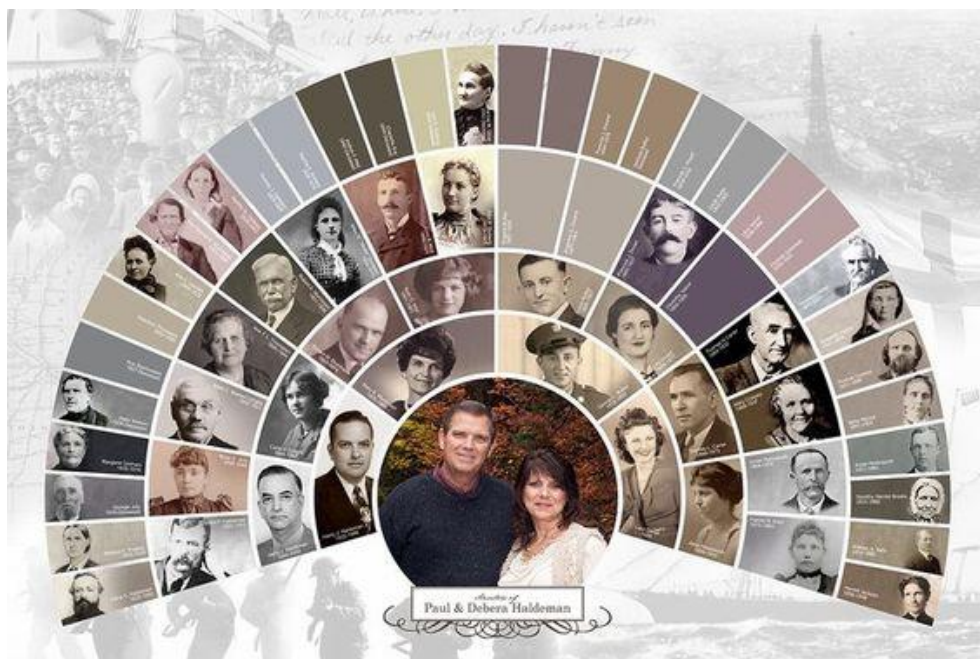

Генеалогічне вирішення у вигляді куба. 1950 рр. США

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Додаток І

Генеалогічне вирішення у вигляді віяла. США 1970-і рр.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

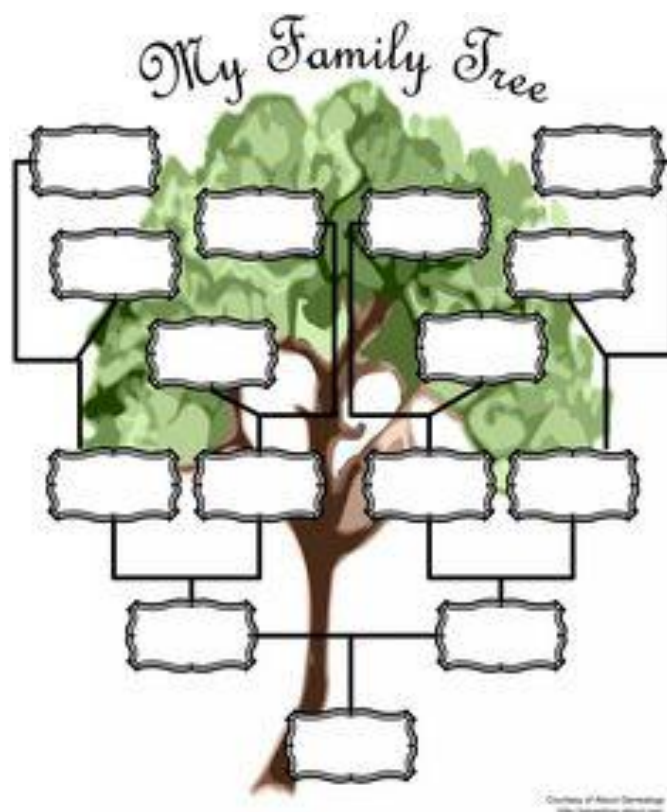
Додаток Й

Настінне генеалогічне дерево. США. 1950-і рр.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Генеалогічне дерево кінця ХХ ст. США.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

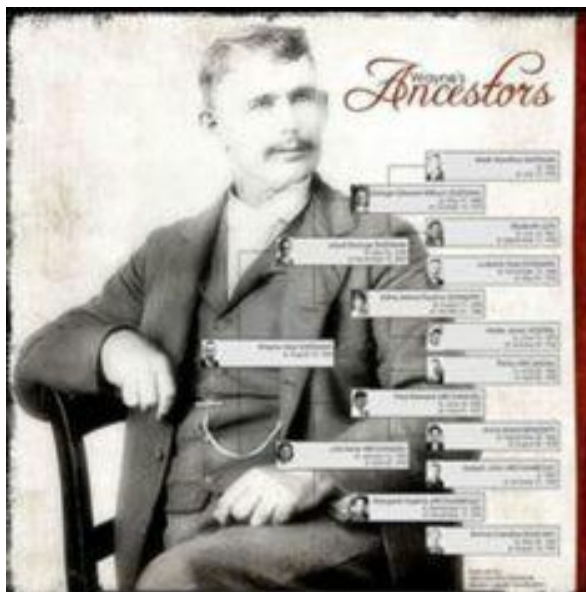
https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Зразок англійського генеалогічного дерева. Сер. ХХ ст.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Генеалогічне дерево на тлі родинного пробанта США. 1950-і рр.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Сучасний генеалогічний проект. XXI ст. Великобританія

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Генеалогічне вирішення дизайну стіни. Великобританія. поч. 2000-х рр.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Різдвяне генеалогічне деревце. США. 2000-і рр.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:

https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

Генеалогічне дерево родства Британської монархії. XIX ст.

Джерело: генеалогічний сайт «Пінтерест». Режим доступу:
https://www.pinterest.com/?utm_campaign=homefeednewpins&e_t=60aad616cf2a49de88117d71ae4b86dd&e_t_s=cta&utm_source=31&utm_medium=2025

План-конспект заняття гуртка «Генеалогічне краєзнавство»

5 клас

Тема: Про що можна дізнатися з сімейного фотоальбому. Генеалогічне дерево.

Мета:

навчальна:

- з'ясувати, що вивчає наука генеалогія; */інформаційна*
- розкрити значення поняття родинне дерево; */інформаційна*
- сформувати в учнів поняття про фотографію як історичне джерело; */інформаційна*

розвивальна:

- розвивати вміння аналізувати й отримувати інформацію зі світлин (виставка «Зазирни у сімейний альбом»); */логічна*
- розвивати вміння пояснювати і застосовувати терміни «генеалогія», «генеалогічне дерево»; */логічна*
- розширити уявлення дітей про сім'ю, родину, з'ясувати імена членів родини (вправа «Мікрофон» (розповідають про сімейне фото)); */логічно-мовленнєва*
- створювати генеалогічне дерево та визначити їх роль у роботі дослідників (на основі створення Генеалогічного дерева); */хронологічна*
- розвивати вміння роботи з генеалогічною картою; */просторово-хронологічна*
- розвивати вміння самостійної роботи учнів, аналізу історичних документів (на основі роботи з Інструктивною карткою; доповнити генеалогічне дерево давньоруських князів); */хронологічно-логічна*
- розвивати навички роботи в парі (гра «Збери прислів'я» (робота в парах)); */логічна*

виховна:

- виховувати у дітей інтерес до історії своєї сім'ї (виставка «Заирни у сімейний альбом»); */особиста, аксіологічна*
- сприяти формуванню духовної, соціально-орієнтованої особистості, зацікавленої витоками свого роду (Евристична бесіда); */хронологічна, логічна, просторова*
- виховувати гордість за свою родину (інтерактивна вправа «Доповни речення»); */аксіологічно-мовленнєва*
- виховувати дбайливе ставлення до членів сім'ї (гра «Збери прислів'я»); */логічна*
- виховувати почуття духовної єдності поколінь (складання Генеалогічного (родинного) дерева); */хронологічна*
- виховувати бажання берегти родину, як часточку великої родини – українського народу (метод «Дебати»); */громадянська, особиста, мовленнєва*
- виховувати повагу до своїх рідних, необхідність спілкування в сім'ї молодшого та старшого поколінь (твор-роздум «Чи можливе взаєморозуміння між поколіннями?»); */мовленнєва, особиста, аксіологічна*
- закласти у вихованців бажання творити добро, нести красу в дім своїми думками й вчинками (гра «Оживи дерево»). */аксіологічно-особиста*

Тип уроку: урок формування і використання знань, умінь і навичок.

Форма уроку: практичне заняття.

Обладнання: сімейні фотоальбоми, інструктивні картки, шаблони родинного дерева, виставка «Заирни у сімейний фотоальбом».

Основні терміни та поняття:

1. **Сім'я** – це така спільність людей, яка спирається на шлюбний союз, родинні зв'язки, різноманітні відносини між її членами, які живуть разом і спільно ведуть господарство.
2. **Родина** – соціальна група, яка складається з людей, поєднаних родинними зв'язками. Часто ототожнюється із поняттям «сім'я». Родина може об'єднувати кілька сімей кровних родичів, наприклад сім'ї рідних братів, сестер та ін.

3. **Генеалогія** – від грецьких слів «рід, походження» та слово, знання) – допоміжна історична наука про походження та взаємний зв'язок родин.
4. **Генеалогічне дерево (родинне)** – схематичний родовід певної сім'ї чи родини.

План

1. Як відображена історія вашої сім'ї у фотографіях «Сімейний фотоальбом».
2. Поняття родинне (генеалогічне) дерево. Створення дерева свого роду.

Хід заняття

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
2 хв	I. Організаційний	Привітання з учнями.		
3 хв	II. Мотиваційний етап		Епіграф ««Без роду нема народу» Учні мають висловити своє ставлення до обраного епіграфу заняття. Метод «Дебати».	<i>логічно-мовленнєва</i>
3 хв	III. Актуалізаційний етап		-Який розділ ми зараз вивчаємо? (Стельмащук) -Які характерні риси цього розділу? (Мельник) Бесіда з використанням ілюстрацій, що зображують родину	<i>логічна логічна</i>

		<p>-Сьогодні ми будемо говорити про родину, рідню; дізнаємося, що таке рід; поговоримо про те, як зберігати пам'ять свого роду. /інформаційна</p> <p>-Кожна людина повинна знати свій родовід, пам'ятати своїх предків, знати, чим вони займалися, як жили, чим славилися. Треба вивчати свій родовід і скласти «дерево свого роду». Що більший рід, то міцнішим росте дерево, і у кожної гілочки чи коріння є своє ім'я. Дізнатися про це нам може допомогти сімейний архів - родинні фотографії, листи, альбоми, інші сімейні реліквії. /інформаційна</p>	 <p>- Як можна назвати групу людей, зображених на малюнку? (Галько)</p> <p>- Хто ми для своїх батьків? (Діти). (Пророк)</p> <p>- Хто ми для бабусь та дідусів? (Онуки). (Романюк)</p> <p>- Кого в сім'ї називають берегинею? (Маму). (Атаманюк)</p> <p>- Як можна одним словом назвати всіх близьких родичів? (Родина). (Кіт)</p> <p>- У чому цінність родини? (Печенюк)</p>	<p>логічна логічна логічна логічна</p> <p>логічна</p> <p>аксіологічна</p>
26 хв	IV. Етап вивчення нового матеріалу	<p>1. Як відображена історія вашої сім'ї у фотографіях «Сімейний фотоальбом».</p> <p>-Давайте звернемось до нашої виставки «Зазирни у сімейний альбом». /інформаційна</p>	<p><u>-Як ви гадаєте, із якою традицією вона пов'язана?</u></p> <p>Робота з документом Інструктивна картка</p> <p>1. Прокоментувати що зображено на фотографії .</p>	<p>логічна</p> <p>інформаційна/ логічна/хронологічна</p>

		<p>-З 1829 року, коли французький художник Дагер винайшов фотографію, традиція складати сімейні альбоми міцно увійшла у наше життя. <i>/хронологічна</i></p> <p>-У кожній сім'ї є фотографії, що надовго залишають пам'ять про дорогих людей, про події у родинному житті. Коли раптом людям траплялося залишати свої домівки на тривалий час, вони у першу чергу брали із собою лише найцінніші речі та фотознімки рідних. На нашій виставці представлені фотографії із ваших сімейних альбомів. <i>/інформаційна</i></p> <p>-Бережіть сімейні реліквії, сімейні альбоми, щоб потім, на схилі літ, передати своїм дітям. Бо родовід слід знати. Це не просто красиві слова, це обов'язок не тільки перед минулим, але й майбутнім поколінням</p>	<ol style="list-style-type: none"> 2. Коли зроблена ця фотографія? 3. Інформація про тих , хто зображений на фотографії ? 4. Якщо на фотографії зображена якась подія , то розповісти про цю подію? 5. З якою метою зроблено фотографію ? 6. Якої інформації бракує, аби повністю відповісти на ці запитання ? 7. Чиє на фотографії підпис, інші написи ? Чи можуть вони стати у пригоді під час вашого дослідження? 8. Які висновки можна зробити? Про що ще ви хотіли б дізнатися? <p style="text-align: center;">Метод «Мікрофон»</p> <p>Учні коротко розповідають про сімейне фото принесене з дому.</p>	<p><i>мовленнєва</i></p>
--	--	---	--	--------------------------

		<p>Вони не просто близькі й дорогі тобі, а ще й одного із тобою роду. У народі кажуть: "У кожної деревини - свій плід, а в кожній людині - свій рід». /особистісна</p> <p>-Ви повинні шанувати своїх батьків, дідусів і бабусь, адже вони батьки вашого тата і мами. У них теж були батьки - ваші прабабусі і прадідусі. Усі разом вони називаються родом. Рід - це рідня із давніх часів і до сьогодні. Старші члени родини мають багатющий життєвий досвід і вони допомагають молодшим. Рід тримається на них, ніби дерево на корінні. /інформаційна</p> <p>- Діти, з уроків української літератури ви знаєте, що в основу багатьох українських прислів'їв та приказок покладена родина, родинні стосунки. Я пропоную пограти вам в гру «Збери прислів'я». /логічна</p>	<p style="text-align: center;">Запитання:</p> <p>- Чи знаєте, що означають слова рідня, рід?</p> <p style="text-align: center;">Гра «Збери прислів'я». *Робота в парах.</p> <p>Учні складають прислів'я з двох половинок і представляють їх.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Не послухаєш батька – матері,... то навчить тебе лиха година. 2. Хто батька - матір зневажає,... той добра не знає. 3. Поважай батька й Бога – ...буде скрізь тобі дорога. 4. На світі знайдеш усе,... крім рідної матері. 	<p style="text-align: center;">логічна</p> <p style="text-align: center;">логічна</p>
--	--	---	--	---

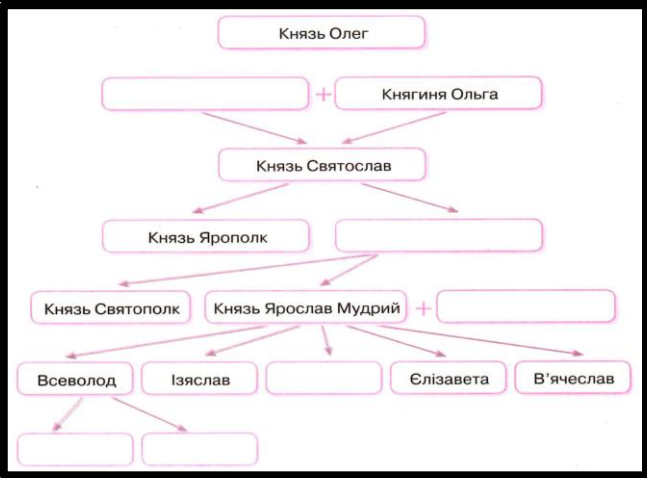
		<p>-Підсумок роботи учнів.</p> <p>2. Поняття родинне (генеалогічне) дерево. Створення дерева свого роду.</p> <p>- Так. Коріння – це батьки ваших дідусів і бабусь; стовбур – дідусі і бабусі. Ваші батьки, їх сестри і брати – ваші дяді і тьоті – це гілочки. -А зараз подумайте...</p> <p>-Так, листя – це ви. Народна мудрість говорить: «Хто не має коріння, той перекотиполе – куди вітер подує, туди й котиться». А зараз, давайте уквітчаємо наше родинне дерево тими плодами, які дає нам наша сім'я.</p> <p>- Отже, ми вияснили, що сім'я займає особливе місце в нашому житті.</p>	<p>5. Мати годує дітей,... як земля людей. 6. Лише мати –... вірна порада. 7. На сонці тепло, а біля матері – ...добре. 8. Дитині заболить пальчик,... а матері – серце. 9. Шануй батька й неньку – ...всюди буде тобі гладенько. 10. Як мама рідненька,... той сорочка біленька.</p> <p><u>Дидактична гра "Оживи дерево".</u> - А зараз подивіться на дошку/презентацію. <u>Що це за дерево?</u> (Дерево роду). (Пайш) <u>листя – хто це?</u> (Кінаш)</p> <p><i>(Діти по черзі підходять до дошки і кріплять на дерево яблука, у яких пишуть ті чесноти, на яких базуються стосунки у їхніх родинах).</i> <u>Чому вона така важлива для нас? Що вона нам дає?</u> (Відповіді дітей).</p> <p>Евристична бесіда</p>	<p><i>логічна логічна</i></p> <p><i>аксіологічно- особистісна</i></p>
--	--	---	---	---

		<p style="text-align: center;"><u>Словникова робота:</u></p> <p>Генеалогія – (від грецьких слів «рід, походження» та «слово, знання») — допоміжна історична наука про походження та взаємний зв'язок родин. /інформаційна</p> <p>Родинне або генеалогічне дерево – схема походження сім'ї з іменами, прізвищами, роками життя родичів. /інформаційна</p> <p style="text-align: center;">Ознайомлення з видами оформлення генеалогічних дерев /інформаційна</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Скільки поколінь вашої родини ви знаєте? (Федоришин) 2) Чи знаєте ви, як звуть ваших бабусь/дідусів, прабабусь/прадідусів, прапрабабусь/прапрадідусів? (Ватраль) 3) Якщо у вас обмаль інформації про історію родини, до кого з членів сім'ї потрібно звернутися для поповнення знань? (Князевич) 4) Що необхідно зробити із метою збереження для нащадків історії роду? (Генеалогічна карта) (Андрусяк) 5) Що таке «родинне дерево»? (Печенюк) 	<p><i>хронологічна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>хронологічно-просторова</i></p> <p><i>логічна</i></p>
--	--	---	---	--

		<p style="text-align: center;">Як скласти генеалогічне дерево <i>/інформаційно-хронологічна</i></p> <p>-Складання генеалогічного дерева дозволить вам дізнатися багато нового з історії вашої родини. Крім того, це захоплююче хобі і прекрасний привід для того, щоб провести вільний час з родичами.</p> <p style="text-align: center;">Інструкція</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Почніть складання древа з перегляду всіх документів і фотографій, що зберігаються у вас вдома. Особливу генеалогічну цінність мають свідоцтва про смерть, шлюб і народження, різні посвідчення, військові квитки. А також можуть стати в нагоді дипломи, атестати та грамоти. Зніміть з усіх значущих документів копії і розділіть їх на дві папки. 2. В одну папку складіть всі документи про родичів по материнській лінії, а в іншу — по батьківській. Але найкраще завести на кожну людину окремий підписаний конверт. 3. Для того щоб дізнатися якомога більше про далеких родичів, проведіть опитування серед членів сім'ї. А також, дуже багато інформації можна почерпнути на сімейних святах. Перед цим бажано вивчити генеалогічну 	<p style="text-align: center;">*Складання генеалогічного дерева</p>	<p style="text-align: center;"><i>хронологічна</i></p>
--	--	--	--	--

		<p>термінологію, щоб не опинитися в глухому куті через невідомий слова.</p> <p>4. Записуйте в блокнот всі імена, прізвища та інформацію про родинні зв'язки, яку зможете дізнатися. Якщо з кимось із рідних не можна побачитися особисто, зателефонуйте або скористайтесь інтернетом. Якщо ваш інтерес є серйозним, зверніться із запитом до державного архіву .</p> <p>5. Як тільки вся інформація буде зібрана і систематизована, приступайте до оформлення генеалогічного дерева. Його можна оформити у вигляді спадного чи висхідного спорідненості. У висхідному стовбурі дерева знаходиться людина, від якої воно будується, тобто ви, а на гілках розташовуються бабусі, дідусі і більш далекі родичі. У спадному стовбурі знаходиться родоначальник, а у верхів'ях — нащадки.</p> <p>6. Ліва частина древа може призначатися для родичів по материнській лінії, а права — по батьківській. Інформацію про чоловіків і жінок оформляйте у вигляді різних геометричних фігур, а також розділяйте за кольором. Крім того, ви можете прикріплювати фотографії та коротку інформацію про кожного родича.</p>		
8 хв	V. Систематизація знань		1. Робота з дошкою (співвіднести)	<i>хронологічна</i>

			<p>На дошці розміщено фотографії з життя людей у різні веги нашої держави з надписами періодів та датами.</p> <p>Завдання. Роздивившись фотографії, розміщені на дошці, співвіднесіть їх з фотографіями своєї родини, визначте приблизний час їх створення.</p> <p style="text-align: center;">2. На основі запропонованої інформації доповніть генеологічне дерево давньоруських князів</p> <ul style="list-style-type: none"> • Анна — дочка князя Ярослава Мудрого, яка вийшла заміж за французького короля й отримала у Франції ім'я Анна Руська. • Володимир (правив упродовж 1113–1125 років) — син князя Всеволода та візантійської принцеси з роду Мономахів. Увійшов в історію як князь Володимир Мономах. • Княгиня Ірина — дочка шведського короля, дружина князя Ярослава Мудрого. • Князь Ігор Рюрікович (правив упродовж 912–945 років) — батько князя Святослава та чоловік княгині Ольги. • Князь Володимир Великий (правив упродовж 980–1015 років) — син князя Святослава та батько князя Ярослава Мудрого. Запровадив християнство в Київській Русі. • Княжна Анна (Янка) — дочка князя Всеволода. Відкрила першу в Київській Русі школу для дівчаток. 	<p><i>хронологічно-логічна</i></p>
--	--	--	---	------------------------------------

			 <p>3.Інтерактивна вправа «Доповни речення» - Моя сім'я – моє багатство... Подумайте, чому саме сім'я є вашим багатством, запишіть, прикріпіть на дошці та озвучте.</p>	аксіологічно-мовленнєва
2 хв	VI. Висновки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Фотографії є одним із видів історичних джерел; <i>/інформаційна</i> 2. Генеалогія – допоміжна історична наука про походження та взаємний зв'язок родин. <i>/інформаційна</i> 3. Родинне дерево — це схема походження сім'ї. <i>/інформаційно-хронологічна</i> 		

1 хв	VII. Домашнє завдання		<ol style="list-style-type: none">1. Продовжити роботу над створенням Генеалогічного дерева, користуючись сервісом MyHeritage (огляд сервісу за посиланням: https://goo.gl/dDdUKB).2. Написати твір-роздум на тему «Чи можливе взаєморозуміння між поколіннями?»»	
------	-----------------------	--	---	--